

Ρένια Γασπαράτου

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΓΛΩΣΣΑ.

Εισαγωγή.

Στην παρούσα εργασία θα προσπαθήσω να ανασυγκροτήσω συνοπτικά τις απόψεις του ύστερου L. Wittgenstein και του J.L. Austin σχετικά με τη φύση της φιλοσοφικής έρευνας. Θα υποστηρίξω ότι και οι δύο αποπειρώνται να επαναπροσδιορίσουν τη φύση της φιλοσοφικής έρευνας μέσα από μια υπόρρητη, εν πολλοίς, σύγκριση της φιλοσοφίας με την επιστήμη. Καταλήγουν, έτσι, στη σύλληψη της φιλοσοφίας ως «εννοιολογικής ανάλυσης», χωρίς όμως να οριοθετούν σαφώς την έννοια αυτή. Έργο της φιλοσοφίας, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, είναι η διασάφηση των προ-θεωρητικών μας διαισθήσεων, έτσι όπως αυτές αντικατοπτρίζονται εντός των κοινών μας εννοιών. Όμως, ενώ οι Wittgenstein και Austin ξεκινούν από τις ίδιες περίπου φιλοσοφικές παραδοχές, τόσο η δικαιολόγηση της στροφής στην κοινή γλώσσα, όσο και η φιλοσοφική τους πρακτική διαφοροποιείται σημαντικά, αναδεικνύοντας τελικά μια διαφορετικής απόχρωσης θεώρηση της φιλοσοφικής έρευνας.

Η ταύτιση της φιλοσοφίας με εννοιολογική ανάλυση φαίνεται να είναι το τελευταίο προπύργιο για την αυτονομία της φιλοσοφίας στις μέρες μας. Οι διαφορετικές τεχνικές, δικαιολογήσεις ή επιμέρους θέσεις φιλοσόφων οι οποίοι θεωρούν ότι κάνουν εννοιολογική ανάλυση, όπως εδώ οι Wittgenstein και Austin, καταδεικνύει ότι και ο ίδιος ο όρος χρειάζεται περαιτέρω διασάφηση. Μια τέτοια σύλληψη της φιλοσοφίας αφήνει πολλά ερωτήματα ανοικτά και, πάνω απ' όλα, το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο οι προ-θεωρητικές μας διαισθήσεις αποτελούν ένα αυτονόητο κριτήριο της φιλοσοφικής έρευνας.

Η στροφή στην κοινή γλώσσα.

Το έργο του L. Wittgenstein *Φιλοσοφικές Έρευνες* σηματοδοτεί τη δική του μεταστροφή και μαζί και τη στροφή μέρους της αναλυτικής φιλοσοφίας στην καθημερινή γλώσσα.¹ Ακολουθώντας τον Wittgenstein, οι J. Wisdom, G. Ryle, J.L. Austin, μεταξύ άλλων, διαμορφώνουν ένα νέο φιλοσοφικό ρεύμα, το οποίο έμεινε γνωστό ως "φιλοσοφία της κοινής (ή καθημερινής) γλώσσας" («ordinary language philosophy»), επειδή ταύτισε το έργο της φιλοσοφίας με τη γραμματική ανάλυση της καθημερινής γλώσσας. Η φιλοσοφία της κοινής ή καθημερινής γλώσσας κληρονομεί από τους λογικούς ατομιστές και τους λογικούς θετικιστές την μέθοδο της γλωσσικής ανάλυσης, την οποία και θεωρεί ως την κατεξοχήν φιλοσοφική μέθοδο. Όμως, αντί να επιχειρεί να κατασκευάσει μια ιδανική, για φιλοσοφικούς και επιστημονικούς σκοπούς, γλώσσα, θεωρεί έργο της να αναλύσει την καθημερινή, φυσική καθομιλουμένη γλώσσα. Σε αντίθεση με τους λογικούς θετικιστές, οι οποίοι έδιναν προτεραιότητα στις αναπαραστασιακές ιδιότητες της γλώσσας και ταύτιζαν το νόημα μιας φράσης με τις συνθήκες επαλήθευσής της,² τώρα η προσοχή στρέφεται στην πραξιακή λειτουργία της γλώσσας, ενώ το νόημα μιας φράσης αναζητείται στη χρήση της εντός συγκεκριμένου πλαισίου εκφοράς.

Ο J.L. Austin δεν υπήρξε μαθητής ή σχολιαστής του έργου του Wittgenstein. Ο πρώτος στην Οξφόρδη και ο δεύτερος στο Κέμπριτζ, αποτελούν τους δύο πόλους της στροφής στην κοινή γλώσσα. Βεβαίως, και ο Austin γράφει σε μια εποχή όπου το βιτγκενσταϊνικό έργο έχει μεγάλη απήχηση. Ανεξάρτητα με το εάν και κατά πόσο είχε επηρεαστεί από αυτό, γεγονός παραμένει ότι οι δυο τους προκρίνουν μια παρόμοια σύλληψη σχετικά με το έργο και τη μέθοδο της φιλοσοφίας. Σύμφωνα με τον P.M.S. Hacker, μάλιστα: «Στην πράξη, οι δυο τους [δηλαδή, οι στρατηγικές τους] θα μπορούσαν να ταυτιστούν».³ Επιλέγουμε, εδώ, τον Austin για να δούμε κατά πόσο δύο φιλόσοφοι που ξεκινούν με τις ίδιες πάνω κάτω αρχές, προκρίνουν τελικά την ίδια άποψη περί φιλοσοφίας.

Ο Austin δικαιολογεί την στροφή του στην κοινή γλώσσα με ένα ρητό επιχείρημα που συνδέει την ανωτερότητα της φυσικής γλώσσας, έναντι οποιασδήποτε

¹ Βεβαίως, τόσο ο Wittgenstein όσο και οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας (ο G.Ryle, J.Wisdom, P.F. Strawson, και, ειδικώς, ο J.L. Austin), έχουν επηρεαστεί από τον Moore και την υπεράσπιση του κοινού νου που αυτός επιχειρεί. Βλ. Moore, G.E., 1975 και 1993 και Hacker, P.M.S., 1996.

² Βλ. ενδεικτικά, Soames, S., 2003, Miller, A., 1998 και Urmson, J.O., 1963. Επίσης, Αυγελής, Ν., 1993, Πατέλλη, Ι., 1994, Τσινόρεμα, Σ., 1994, Ρουσόπουλος, Γ., 1998.

³ Hacker, P.M.S., 1996, σελ. 172. Η μετάφραση του χωρίου είναι δική μου.

τεχνητής, με την επιβίωση των καθημερινών μας εννοιολογικών διακρίσεων ανά τους αιώνες:

...το κοινό μας απόθεμα λέξεων ενσωματώνει όλες τις διακρίσεις που αξίζουν να διαγραφούν και τις συνδέσεις που έχουν θεωρηθεί άξιες να γίνουν κατά τη διάρκεια της ζωής πολλών γενεών: αυτές σίγουρα είναι πιο πολλές και πιο αξιόπιστες, αφού έχουν επιβιώσει τη μακρά δοκιμασία της επιβίωσης του πιο κατάλληλου, και είναι πιο λεπτές τουλάχιστον σε ό,τι αφορά όλα τα καθημερινά και πρακτικά ζητήματα...⁴

Η αυθεντία της καθημερινής γλώσσας έγκειται στο γεγονός ότι οι όροι της έχουν επιβιώσει στο πέρασμα πολλών γενεών και έχουν πολλαπλά δοκιμαστεί απέναντι στις καθημερινές ανάγκες των ανθρώπων. Η επιβίωσή τους είναι τεκμήριο της ανωτερότητάς τους έναντι κάθε τεχνητής διάκρισης. Η καθημερινή γλώσσα έχει δοκιμαστεί και αντέξει τις πρακτικές ανάγκες πολλών γενεών. Κι αυτό δεν θα μπορούσε να συμβεί εάν οι διακρίσεις της καθημερινής γλώσσας δεν αντικατόπτριζαν επιτυχώς τον τρόπο που καθένας μας αντιλαμβάνεται το κομμάτι αυτό της πραγματικότητας για το οποίο χρησιμοποιείται ο όρος.

Κατά τον Wittgenstein, αντιθέτως, δεν χρειάζεται κανένα ρητό επιχείρημα για να δικαιολογηθεί η στροφή του ενδιαφέροντος στην ανάλυση της κοινής γλώσσας. Κατ' αυτόν, η καθημερινή γλώσσα είναι απλώς *ό,τι έχουμε*. Δεν τίθεται καν ζήτημα αν είναι η καλύτερη δυνατή:

...είναι σαφές πως κάθε πρόταση της γλώσσας μας 'είναι εντάξει έτσι όπως είναι' - που σημαίνει πως δεν επιδιώκουμε ένα ιδανικό...⁵

...Το ιδανικό, το σκεφτόμαστε να στέκει στέρεο και αμετακίνητο. Δεν μπορείς να βγεις έξω από αυτό. Πρέπει πάντα να γυρνάς πίσω. Δεν υπάρχει κανένα έξω: έξω δεν μπορείς να αναπνεύσεις.⁶

Σύμφωνα με τον Wittgenstein, οι διακρίσεις της καθημερινής γλώσσας και τα γλωσσικά παιχνίδια που την απαρτίζουν είναι το αναπόδραστο πρίσμα υπό το οποίο προσεγγίζουμε το κάθε τι γύρω μας. Οτιδήποτε μπορεί να νοηθεί, ενυπάρχει εντός των εννοιών της γλώσσας μας. Η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της μορφής ζωής. Η ρήση του ότι η κοινή γλώσσα είναι «εντάξει έτσι όπως είναι», υπενθυμίζει ότι η κοινή γλώσσα είναι *ό,τι έχουμε* και ότι *κατ' αρχήν* δεν μπορούμε να

⁴ Austin, J.L., 1979, *Philosophical Papers*, «A Plea for Excuses», σελ. 182..Βλ. και, στο ίδιο, «Three Ways of Spilling Ink», σελ. 274. Βλ. και σελ. 281.

⁵ Wittgenstein, L., 1977, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 98. Η μετάφραση όλων των χωρίων των *Φιλοσοφικών Ερευνών* είναι του Π. Χριστοδουλίδη.

⁶ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 103.

βγούμε έξω από αυτή και να μιλήσουμε για ιδανικά εναλλακτικά συστήματα. Διότι κάθε εναλλακτικό γλωσσικό σύστημα προϋποθέτει ήδη την καθομιλουμένη γλώσσα:

... όταν δίνω εξηγήσεις σχετικές με τη γλώσσα, είμαι αναγκασμένος να χρησιμοποιώ τη γλώσσα στο σύνολό της ...

-Αλλά οι ερωτήσεις σου ήταν κιάλας διατυπωμένες σ' αυτή τη γλώσσα: έπρεπε να εκφραστούν σ' αυτή τη γλώσσα αν είχες κάτι να ρωτήσεις...⁷

Σε κάθε μας αναζήτηση είμαστε, επομένως, αναπόδραστα εντός της κοινής γλώσσας. Αυτή αποτελεί το υπόστρωμα και για κάθε άλλη επιμέρους ή εναλλακτική γλώσσα. Εντός της ενυπάρχουν όλες οι αρχικές εννοιολογήσεις, πάνω στις οποίες θα βασιστούμε για κάθε περαιτέρω γνωστική διερεύνηση ή λογική κατασκευή. Επιμέρους γλωσσικά συστήματα, όπως οι γλώσσες των επιστημών ή της τέχνης θα 'πατήσουν' πάνω στην κοινή γλώσσα, στα αρχικά τους, έστω, βήματα.⁸ Εξάλλου, κάθε ερώτημά μας προκύπτει εντός αυτής. Η κοινή γλώσσα αποτελεί το υπόβαθρο για κάθε βεβαιότητα και κάθε αμφιβολία μας.⁹

Ήδη διαφαίνεται μια διαφορά μεταξύ των δύο φιλοσόφων: Ο Austin επιστρατεύει ένα επιχείρημα για να δικαιολογήσει τη μελέτη της κοινής γλώσσας. Οι διακρίσεις της αντλούν την αξία τους από το γεγονός ότι έχουν περάσει επιτυχώς *το τεστ της επιβίωσης*. Κατ' αυτόν τον τρόπο, υπαινίσσεται μια διάκριση: από τη μία έχουμε τη φυσική γλώσσα, αυτή που έχει επιβιώσει ανά τους αιώνες ικανοποιώντας τις ανάγκες των ανθρώπων, και από την άλλη έχουμε τις τεχνητές γλώσσες, αυτές που αποπειρώνται να κατασκευάσουν οι φιλόσοφοι, και οι οποίες υπολείπονται της κοινής επειδή οι όροι τους ούτε έχουν επαρκώς δοκιμαστεί, ούτε και θα μπορούσαν ποτέ να δοκιμαστούν κατά ανάλογο τρόπο.

Κατά τον Wittgenstein, αντιθέτως, η διάκριση μεταξύ καθημερινής και ιδανικής γλώσσας δεν έχει νόημα: πέραν της κοινής γλώσσας, δεν υπάρχει τίποτα, «έξω δεν μπορείς να αναπνεύσεις». Κάθε απόπειρα κατασκευής εναλλακτικών γλωσσών προϋποθέτει ήδη την κοινή γλώσσα- δεν μπορεί να υπάρξει εναλλακτικό λογικό σύστημα που να μην έχει βασιστεί στις έννοιες και τους κανόνες της κοινής γλώσσας. Επομένως, δεν έχει νόημα να αναζητήσει κανείς *επιχείρημα* βάσει του οποίου να θεμελιώσει την *αυθεντία* της κοινής γλώσσας, όπως κάνει ο Austin. Κατά τον Wittgenstein, η ανάλυση της κοινής γλώσσας είναι το αυτονόητο καθήκον του

⁷ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 120.

⁸ Ryle, G., 1963.

⁹ Θέση που επαναλαμβάνεται τόσο στο *Περί της Βεβαιότητας* του Wittgenstein, όσο και στο *Sense and Sensibilia* του Austin.

φιλοσόφου. Η στροφή στην καθημερινή γλώσσα δεν χρειάζεται περαιτέρω δικαιολόγηση. Η μελέτη της επιβάλλεται από το γεγονός ότι αυτή ενσωματώνει όλες τις έννοιες με τις οποίες προσεγγίζουμε τον κόσμο γύρω μας.

Όμως, πέραν αυτής της διαφοράς, υπάρχει και μια σημαντική ομοιότητα: και οι δύο αντιλαμβάνονται την καθημερινή μας γλώσσα ως το εννοιολογικό μας κοσμοείδωλο. Όταν ο Austin αναφέρεται στις "πιο αξιόπιστες διακρίσεις", εννοεί αυτές που *αξιόπιστα* θα μας καθοδηγήσουν, ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο που αναπαριστούμε τον κόσμο γύρω μας, συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας. Η κοινή γλώσσα νοείται ως το σύνολο των λογικών διακρίσεων υπό το οποίο προσεγγίζουμε την πραγματικότητα γύρω μας, αλλά και ως το πλέγμα των γλωσσικών παιχνιδιών που συνιστούν τη μορφή ζωής μας. Τα προβλήματα της φιλοσοφίας, ισχυρίζονται οι φιλόσοφοι, σχετίζονται με τις πρακτικές της καθημερινότητας.¹⁰ Τα προβλήματα της γνώσης, της ηθικής πράξης, της ελευθερίας της βούλησης, και γενικά, όλα τα κεντρικά προβλήματα της φιλοσοφίας αφορούν έννοιες τις οποίες χρησιμοποιούμε συνεχώς στην καθημερινή μας ζωή. Εντός των καθημερινών μας χρήσεων, επομένως, θα πρέπει να αναζητήσουμε το νόημά τους. Οι κοινοί μας όροι αποτελούν το εννοιολογικό μας οπλοστάσιο. Η άποψη αυτή υποβόσκει σε όλο το έργο των Austin και Wittgenstein.

Από τη στιγμή που ενσωματώνει το εννοιολογικό μας πλαίσιο, όμως, η καθημερινή γλώσσα αποτελεί, παράλληλα, και την αφετηρία πολλών φιλοσοφικών προβλημάτων. Συνιστά το πεδίο της ιδεολογίας, της ασάφειας, των παραπλανητικών εικόνων. Πολλά από τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν τη ρίζα τους σε γλωσσικές συγχύσεις. Με τα λόγια του Wittgenstein:

Τα μπερδέματα που μας απασχολούν, προκύπτουν, σα να λέγαμε, όταν η γλώσσα γυρίζει σαν ελεύθερος τροχός, όχι όταν δουλεύει.¹¹

Αποτέλεσμα της φιλοσοφίας είναι το ξεσκέπασμα της μιας ή της άλλης καθαρής α-νοησίας και των καρούμπαλων που απόκτησε ο νους πέφτοντας πάνω στα όρια της γλώσσας. Αυτά, τα καρούμπαλα, μας φανερώνουν την αξία που έχει αυτό το ξεσκέπασμα.¹²

Κατά τον Wittgenstein, εικόνες που έχουν ενσωματωθεί στη γλώσσα (ορισμένες δομές των εκφράσεων, μεταφορές, παρομοιώσεις) είναι πηγή φιλοσοφικών παραδόξων, καθώς μας υπαγορεύουν την πεποίθηση ότι τα πράγματα

¹⁰ Strawson, P.F., 1967, σελ 312- 330.

¹¹ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 132.

¹² *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 119.

πρέπει να συμμορφώνονται με αυτές τις εικόνες.¹³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του είδους της πλάνης βρίσκουμε στη φιλοσοφία του νου. Εκεί, φράσεις όπως: «πέσ' μου τι συμβαίνει μέσα στο κεφάλι σου», μας παραπλανούν και μας κάνουν να φανταζόμαστε τον νου ως ένα ιδιωτικό αμφιθέατρο το οποίο μπορούμε να προσεγγίσουμε μόνο με ενδοσκόπηση. Για να αποφευχθούν τέτοιες παρανοήσεις χρειάζεται μια συστηματική επισκόπηση της γραμματικής των φράσεων αυτών.¹⁴ Έργο του φιλόσοφου γλωσσολογού, επομένως, είναι να διασαφηνίσει τις εννοιολογικές συγχύσεις και, έτσι, να διαλύσει τα φιλοσοφικά προβλήματα που αναδύονται από τη γλώσσα και μας παρασύρουν να εκλαμβάνουμε τις εκφράσεις της κυριολεκτικά.

Και ο Austin αναφέρεται συχνά σε παραδείγματα όπου η γλώσσα έχει οδηγήσει σε παρανοήσεις. Με μία σημαντική διαφορά, όμως: ο Wittgenstein υπαινίσσεται ότι η ίδια η γλώσσα πολλές φορές εγγενώς μας παραπλανά. Ο Austin, από την άλλη, αποδίδει τις συγχύσεις αυτές στη προδιάθεση των φιλοσόφων, ειδικώς, να τη διαστρεβλώνουν. Έτσι, π.χ., οι φιλόσοφοι παρασύρονται από τις καθημερινές ερωτήσεις για το νόημα κάποιας λέξης (ερωτήσεις όπως, «τι σημαίνει η λέξη αρουραίος;») και θέτουν το α-νόητο ερώτημα για το τι είναι το «Νόημα» γενικά.¹⁵

Το σκεπτικό, σύμφωνα με το οποίο, οι δύο αυτοί φιλόσοφοι στρέφονται στην μελέτη της κοινής γλώσσας ήδη συνοδεύεται από μια διαφορά απόχρωσης των απόψεών τους: Και οι δύο δέχονται ότι η κοινή γλώσσα αποτελεί το προ-θεωρητικό μας εννοιολογικό οπλοστάσιο. Ο Austin παρακινείται στην μελέτη της κοινής γλώσσας από την θετική διαπίστωση ότι η γλώσσα αυτή ενσωματώνει τις καλύτερες δυνατές διακρίσεις και, άρα, ότι η μελέτη της θα μας καθοδηγήσει ώστε να κατανοήσουμε «την αντίληψη που έχουμε για τα φαινόμενα»,¹⁶ και, δευτερευόντως, θα μας βοηθήσει να θεραπεύσουμε και κάποιες πλάνες στις οποίες μας έχει οδηγήσει η φιλοσοφία του παρελθόντος. Ο Wittgenstein ξεκινά την ανάλυσή του με δεδομένο ότι η κοινή γλώσσα είναι ό,τι έχουμε για να προσεγγίσουμε τον κόσμο γύρω μας και επομένως, είναι και αυτή που μας παρασύρει και ενίοτε δημιουργεί φιλοσοφικά ψευδοπροβλήματα που χρειάζονται διασάφηση.

¹³ Hacker, P.M.S., 1986, σελ. 168- 175 και Baker, G.P. & Hacker, P.M.S., 1997, σελ. 283-285.

¹⁴ Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο Wittgenstein δεν αμφισβητεί τη λειτουργικότητα των εικόνων αυτών εντός της καθημερινής γλώσσας, αλλά τη φιλοσοφική ερμηνεία τους. Βλ. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 423- 427. Επίσης, Hacker, P.M.S., 1986, σελ 171- 173.

¹⁵ *Philosophical Papers*, «The Meaning of a Word».

Η μέθοδος της γλωσσικής ανάλυσης.

Η ανάλυση της καθημερινής γλώσσας, λοιπόν, θεωρείται ως το βασικό φιλοσοφικό εργαλείο και των δύο. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι το εργαλείο αυτό χρησιμοποιείται και από τους δύο με τον ίδιο τρόπο. Και οι δύο φιλόσοφοι, κατ' αρχάς, ταυτίζουν το έργο της φιλοσοφίας με τη «γραμματική» ανάλυση. Με τα λόγια του Wittgenstein:

... η έρευνά μας είναι μια γραμματική έρευνα. Αυτή φροντίζει το πρόβλημά μας, καθ' όσο παραμερίζει τις προκαταλήψεις. Παρανοήσεις που αφορούν τη χρήση των λέξεων -που προκαλούνται μεταξύ άλλων από ορισμένες αναλογίες ανάμεσα σε μορφές έκφρασης που ανήκουν σε διαφορετικές περιοχές της γλώσσας μας.¹⁷

Η φιλοσοφία αποτελεί *γραμματική ανάλυση* που θα διασαφηνίσει τις χρήσεις της γλώσσας και θα μας αποκαλύψει την λειτουργία των εννοιών μας. Ο βιτγκενσταϊνικός όρος «γραμματική» χρησιμοποιείται για να αναφερθεί στο κανονιστικό πλαίσιο χρήσης της γλώσσας μέσα στα συμφραζόμενα των γλωσσικών παιχνιδιών. Αναφέρεται στη *λογική* μιας συγκεκριμένης γλωσσικής δραστηριότητας, στους συγκροτησιακούς κανόνες της χρήσης της γλώσσας. Παράλληλα, χρησιμοποιείται για να αναφερθεί και στη φιλοσοφική *μελέτη* των κανόνων αυτών. Ο ύστερος Wittgenstein, χρησιμοποιεί εναλλακτικά και τους όρους «λογική» ή «λογική της γλώσσας», με τη ίδια σημασία που χρησιμοποιεί και τον όρο «γραμματική». Οι λογικές ερωτήσεις, επισημαίνει, είναι στην πραγματικότητα γραμματικές, δηλαδή, αφορούν τους κανόνες χρήσης της γλώσσας.¹⁸

Ίδιο ρόλο αναλαμβάνει θεωρητικά και ο Austin. Δεν χρησιμοποιεί ρητά τον όρο «γραμματική», όμως, αυτό που αποκαλεί «κοινή γλώσσα» είναι, ακριβώς όπως η «γραμματική» του Wittgenstein, κανονιστικά φορτισμένη: Αναφέρεται στην «ορθή», σύμφωνη με τους κανόνες, χρήση της γλώσσας. Ο Austin περιγράφει φανταστικές ιστορίες συμφραζομένων και μελετά "τι θα λέγαμε και πότε, τι θα εννοούσαμε με αυτό και γιατί",¹⁹ και τελικά προτείνει την χρήση *μίας* φράσης μεταξύ πολλών, παρεμφερών σε σημασία, ως την ορθή.

Παρά την γλαφυρότητα των παραδειγμάτων που συχνά παραθέτει, ο όροι που επιλέγει να αναλύσει συνήθως σχετίζονται με κάποιο φιλοσοφικό πρόβλημα. Είναι,

¹⁶ *Philosophical Papers*, «A Plea for Excuses», σελ. 182.

¹⁷ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 90

¹⁸ Βλ. Glock, H.J., 1996, σελ.150 –155 και Grayling, A.C., 1996, σελ. 69. Επίσης, βλ. Τσινόρεμα, Σ., 1995 και Kindi, V., 1998.

¹⁹ *Philosophical Papers*: «A Plea for Excuses», σελ.181.

όμως, φράσεις της καθημερινής γλώσσας και όχι τεχνητοί όροι ή όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί επί μακρόν στη φιλοσοφία. Αυτός είναι ένας απαραίτητος όρος της γλωσσολογικής του μεθόδου, προκειμένου να προστατευτούμε από τις μυθολογίες των φιλοσόφων και να προσεγγίσουμε το πρόβλημα με φρέσκια ματιά.²⁰ Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του "A Plea For Excuses", όπου ο Austin συζητά το πρόβλημα της ελευθερίας της βούλησης. Η συζήτηση του προβλήματος περνάει μέσα από αναλύσεις των φράσεων "επίτηδες", "εκούσια", "ακούσια", "κατά λάθος", "από ατύχημα" κ.α., και από παραδείγματα όπως το παρακάτω:

Εσύ έχεις έναν γάιδαρο, εγώ επίσης, και βόσκουν στο ίδιο λιβάδι. Έρχεται η μέρα που καταλαβαίνω ότι έχω αρχίσει να αντιπαθώ τον δικό μου. Πάω να τον σκοτώσω, στοχεύω με προσοχή πάνω του, πυρ: το κτήνος πέφτει επί τόπου. Επιθεωρώ το θύμα και συνειδητοποιώ με τρόμο ότι είναι ο δικός σου γάιδαρος. Εμφανίζομαι στο κατώφλι σου με τη σωρό και λέω- τί; «Λοιπόν, παλιόφιλε, ειλικρινά λυπάμαι κλπ, πυροβόλησα το γάιδαρό σου *από ατύχημα*» ("by accident"); ή «κατά λάθος» ("by mistake"); ...²¹

Η παραπάνω ιστορία είναι χαρακτηριστική του τρόπου με τον οποίο ο Austin μελετά την γλώσσα. Αυτό που τον ενδιαφέρει είναι πότε θα ήταν σωστό να λέγαμε ψ σε συμφραζόμενα Χ, ή ποιόν όρο θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε μεταξύ πολλών παραπλήσιων σε σημασία όρων. Προσπαθεί να καταγράψει τη χρήση των φράσεων μέσα σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα ή, άλλες φορές, να δείξει πώς οι φράσεις αλλάζουν πολλές φορές νόημα όταν αλλάζουν οι περιστάσεις εκφοράς τους. Φιλοδοξεί έτσι να επαναθέσει όλα τα μεγάλα φιλοσοφικά ερωτήματα, ξεκινώντας, όμως, τώρα, από την καθημερινή γλώσσα. Η απάντηση στην ερώτηση «τι θα λέγαμε εάν»- είτε δίνεται από τον ίδιο τον Austin, είτε υπονοείται- θεωρείται ως η μοναδική ορθή, *σύμφωνη με τους κανόνες της γλώσσας*, προφανής απάντηση: Η απάντηση που κάθε επαρκής ομιλητής θα έδινε υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις.²² Ο φιλόσοφος δεν αναζητά την τρέχουσα χρήση, γι' αυτό και δεν χρησιμοποιεί εμπειρικές μεθόδους ή ερωτηματολόγια, αλλά την ορθή χρήση, αυτή που θα αποκαλύψει την συσσωρευμένη σοφία των εννοιολογικών διακρίσεων της καθημερινής γλώσσας που έχουν επιβιώσει. Αυτή η χρήση είναι που θα μας χρησιμεύσει φιλοσοφικά, καθώς θα αποκαλύψει το προ-θεωρητικό μας κοσμοείδωλο. Εξ ου και βασίζεται εξ ολοκλήρου

²⁰ *Philosophical Papers*: «A Plea for Excuses», σελ.182.

²¹ *Philosophical Papers*: «A Plea for Excuses», σελ.185.

²² Η άποψη ότι οι γλωσσικές διαισθήσεις ενός επαρκούς ομιλητή αρκούν για να περιγράψουν την ορθή χρήση είναι κοινός τόπος σε όλη την αναλυτική παράδοση και φιλοσοφία της γλώσσας. Παρόλο που

στις προσωπικές του γλωσσικές διαισθήσεις. Είναι η χαρακτηριστική πρακτική των φιλοσόφων που θεωρούν ότι οι κανόνες της γλώσσας υποβάλλουν σε κάθε επαρκή ομιλήτη την ορθή απάντηση.²³

Όμως, ο Austin συχνά δεν καταφέρνει να συσχετίσει τις αναλύσεις του με το υπό συζήτηση πρόβλημα, αφήνοντας έτσι στον αναγνώστη την εντύπωση ότι η διασάφηση αποτελεί συχνά αυτοσκοπό.²⁴ Το παραπάνω απόσπασμα είναι ενδεικτικό, όπως επίσης χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ανάλυσης της λέξης "πραγματικό" στο *Sense and Sensibilia*. Ο Austin παραδίδει πλήθος παραδειγμάτων χρήσης της φράσης σε καθημερινά συμφραζόμενα και καταλήγει ότι:

α. Η λέξη «πραγματικό» *διψάει για ουσιαστικό (είναι substantive- hungry):*

Πρέπει να γνωρίζουμε το ουσιαστικό που προσδιορίζει τι *είδους πραγματικό πράγμα* είναι αυτό για το οποίο μιλάμε. Το ίδιο αντικείμενο μπορεί ταυτόχρονα να μην είναι πραγματικό x (π.χ. πάπια), αλλά να είναι πραγματικό y (π.χ. παιχνίδι).²⁵

β. Η λέξη "πραγματικό" είναι μια *λέξη παντελόνη (trouser- word):* Η αρνητική σημασία του όρου «φορά τα παντελόνια», σημασιοδοτεί, δηλαδή, την καταφατική έννοια. Λέμε ότι κάτι είναι πραγματικό μόνο όταν θέλουμε να το *αντιπαραθέσουμε* με κάποια συγκεκριμένη περίπτωση όπου το αντικείμενο *δεν θα ήταν* πραγματικό. Για να καταλάβει κανείς τη σημασία της εκφοράς «αυτό είναι πραγματικό», θα πρέπει να *έχει καταλάβει* τι είναι αυτό που θέλει να αποκλείσει ο ομιλητής (π.χ. να είναι παιχνίδι ή παραισθήση).²⁶

γ. Η λέξη "πραγματικό" είναι μια *λέξη διάστασης (dimension- word):* Είναι η πιο γενική και η πιο περιεκτική λέξη μιας ολόκληρης κατηγορίας εννοιών, που επιτελούν παραπλήσιες λειτουργίες, όπως οι λέξεις: 'κατάλληλος', 'γνήσιος', 'αυθεντικός', 'φυσικός', κ.α., και οι αρνητικές: 'τεχνητός', 'ψεύτικος', 'ψευδής', κ.α., καθώς και ορισμένα ουσιαστικά: 'όνειρο', 'ψευδαίσθηση' ...κ.α.²⁷

δ. Τέλος, η λέξη «πραγματικό» ανήκει σε μια ακόμα σημαντική οικογένεια λέξεων που ο Austin ονομάζει *λέξεις- προσαρμοστές (adjuster- words):* Πρόκειται για λέξεις που βοηθούν την γλώσσα να αντεπεξέλθει στις ποικίλες

δεν είναι αυτονόητο ότι η γλώσσα των φιλοσόφων εκφράζει τις κοινές μας γλωσσικές διαισθήσεις (βλ. Patellis/ Πατέλλης, 1984), εδώ δεν θα επεκταθούμε στο θέμα αυτό.

²³ Η Βάσω Κιντή αναφέρεται στον Wittgenstein και υποστηρίζει ότι μέλημα και του φιλοσόφου αυτού είναι να μας περιγράψει την ορθή χρήση, την λογική των εννοιών μας, και όχι την τρέχουσα εμπειρική χρήση, κάτι που αποκαλύπτεται αν κανείς κοιτάξει τα παραδείγματα που ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί. Τα όσα ισχυρίζεται μπορούν να υποστηριχθούν και για τον Austin. Βλ. Kindi, 1998.

²⁴ Π.χ., οι αναλύσεις των όρων: 'perceive', 'see', 'real', 'precisely', 'exactly', 'accurately' κ.α., βλ. *Sense & Sensibilia*, σελ.44-55, 78-83, 85-103, 62-77, 124-131.

²⁵ *Sense & Sensibilia*, σελ. 68- 70.

²⁶ *Sense & Sensibilia*, σελ. 70- 71.

²⁷ *Sense & Sensibilia*, σελ. 71- 73.

απαιτήσεις που προβάλλει η πραγματικότητα. Με τη βοήθεια των λέξεων αυτών, εξηγεί ο Austin, μπορούμε να αντεπεξέλθουμε σε μια απειρία μη προβλέψιμων καταστάσεων, με όπλο ένα πεπερασμένο λεξιλόγιο.²⁸

Ο Austin αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο για την επισκόπηση των χρήσεων της λέξης «πραγματικό», αφήνει όμως εντελώς εκτός συζήτησης τη μοναδική χρήση της λέξης που αποτέλεσε την πηγή του φιλοσοφικού προβλήματος: την αντιδιαστολή του *πραγματικού* με το *φαινομενικό*. Κι όμως, και η χρήση αυτή ενυπάρχει στην κοινή γλώσσα και χρησιμοποιείται σε καθημερινά συμφραζόμενα. Ο Austin εδώ μοιάζει να πιστεύει ότι η απarıθμηση των πολλαπλών χρήσεων θα μας κάνει να ξεπεράσουμε τη φιλοσοφική μονομανία με μία συγκεκριμένη χρήση της λέξης και θα διαλύσει το φιλοσοφικό πρόβλημα.

Η τακτική του Wittgenstein, αντιθέτως, είναι πιο "φιλοσοφική": παραμένει εντοπισμένη στο φιλοσοφικό πρόβλημα, ενώ αποκαλύπτει πάντα μια πολύ ισχυρή άποψη για την γλωσσική πηγή του προβλήματος. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα που ο φιλόσοφος συζητά την φαινομενολογία της γλώσσας σε ότι αφορά τις εικόνες που μας δημιουργεί σχετικά με τα νοητικά συμβάντα, όπως, π.χ. τον πόνο:

«Ο άλλος δεν μπορεί να έχει τους πόνους μου»- ποιοί είναι οι πόνοι μου; Τι λογαριάζεται εδώ ως κριτήριο για την ταυτότητα; Εξέτασε αυτό, που στην περίπτωση των υλικών αντικειμένων, μας επιτρέπει να μιλάμε για «δύο ακριβώς ίδια πράγματα». Λ.χ. να λέμε: «Αυτή η πολυθρόνα δεν είναι εκείνη που είδες χθες εδώ, αλλά είναι ακριβώς ίδια με εκείνη».

Αν έχει *νόημα* να λέμε ότι ο πόνος μου είναι ο ίδιος με τον δικό του, τότε μπορούμε να έχουμε τον ίδιο πόνο και οι δυο μας...²⁹

Αν η λέξη 'πονόδοντος' σημαίνει το ίδιο στη φράση «Εγώ έχω πονόδοντο» και στη φράση «Αυτός έχει πονόδοντο», τότε τι σημαίνει να πω ότι αυτός δεν μπορεί να έχει τον ίδιο πονόδοντο με εμένα; Πώς ξεχωρίζουν οι πονόδοντοι ο ένας από τον άλλο; Από την ένταση τους, και άλλα παρόμοια χαρακτηριστικά και από την τοποθεσία τους. Αλλά αν υποθέσουμε ότι αυτά είναι τα ίδια και στις δύο περιπτώσεις; Αλλά, αν αντιταθεί πως η διάκριση έγκειται απλώς ότι στην μία περίπτωση τον έχω *εγώ*, ενώ στην άλλη *αυτός*: τότε ο ιδιοκτήτης είναι καθοριστικό σημείο του ίδιου του πονόδοντου.³⁰

²⁸ *Sense & Sensibilia*, σελ. 73- 76.

²⁹ *Φιλοσοφικές Ερευνες*, παρ. 253. Ο Χριστοδουλίδης μεταφράζει: «Αν έχει *έννοια* (makes sense)...», νομίζω όμως ότι στα ελληνικά καλύτερη απόδοση είναι «Αν έχει *νόημα*». Βλ. και στη συνέχεια έως παρ. 326.

³⁰ Wittgenstein, 1975, *Philosophical Remarks*, σελ. 90, η μετάφραση δική μου.

Ο Wittgenstein υπογραμμίζει ότι ο *κάτοχος* του πόνου *δεν αποτελεί ιδιότητα του πόνου*. Μαθαίνοντας τον κάτοχο του πόνου δεν μαθαίνουμε κάτι επιπλέον για τον πόνο, παρά μόνο ποιό είναι το υποκείμενο που υποφέρει. Τίποτα, επομένως, δεν μας αποτρέπει να μιλήσουμε για δύο διαφορετικά υποκείμενα που υποφέρουν από τον ίδιο πόνο, «-όχι ποιοτικά τον ίδιο, ούτε αριθμητικά τον ίδιο, απλώς τον ίδιο, και τότε πιθανότατα πάσχουν κι από την ίδια αρρώστια».³¹

Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, εδώ έχουμε να κάνουμε με μια μυθολογία που μας έχει επιβληθεί από τον τρόπο που μιλάμε. Το να κατέχεις ένα πόνο δεν είναι το ίδιο με το να κατέχεις ένα αντικείμενο, παρόλο που η χρήση της γλώσσας είναι παρόμοια και μας υποβάλει αυτή τη σκέψη. Επομένως, όταν μιλώ για τους πόνους μου δεν υποδεικνύω κάποιο αντικείμενο, όπως όταν μιλάω για την καρέκλα μου, και, άρα, δεν καθορίζω κάποια ιδιότητα του ίδιου του πόνου. Για να δώσω κριτήρια ταυτότητας θα πρέπει να περιγράψω τη φαινομενολογία του πόνου- την ένταση, το σημείο όπου εντοπίζεται, και ό,τι άλλο ρωτήσει ο γιατρός ώστε να βγάλει διάγνωση. Μιλώντας για τον πόνο (ή για μια ιδέα ή μια νοητική εικόνα) σαν να μιλάμε για οντότητες, υποδηλώνουμε ότι μιλάμε για κάτι που είναι κυριολεκτικά *μέσα στο κεφάλι μας*. Ιδιοματισμοί και μεταφορικές χρήσεις της κοινής γλώσσας λειτουργούν χωρίς πρόβλημα εντός των καθημερινών μας παιχνιδιών. Αν όμως εκληφθούν κυριολεκτικά, μας παραπλανούν, καθώς προάγουν την εσφαλμένη εικόνα του νου ως ενός ιδιωτικού χώρου και των νοητικών εικόνων ή συμβάντων ως φυσικών αντικειμένων. Εδώ έγκειται η ρίζα μιας σημαντικής για την ιστορία της φιλοσοφίας πλάνης που συνδέεται και με εσφαλμένες θέσεις σχετικά με την λειτουργία της γλώσσας. Συγκεκριμένα, υποτίθεται ότι η γλώσσα κατονομάζει αντικείμενα και περιγράφει γεγονότα και, συνεπακόλουθα, υποτίθεται ότι η ίδια διαδικασία ακολουθείται και στις περιπτώσεις νοητικών συμβάντων. Ο Wittgenstein αντιστέκεται σε αυτή την εικόνα για τη γλώσσα, γενικά, εδώ, όμως, με ιδιαίτερη έμφαση:

...Αλλά πώς εγκαθίσταται ο δεσμός ανάμεσα στο όνομα και το ονομαζόμενο; Η ερώτηση είναι ίδια με τούτη: πώς μαθαίνει ο άνθρωπος τη σημασία των ονομάτων για τα αισθήματα, λ.χ. της λέξης «πόνος»; Να μια δυνατότητα: μερικές λέξεις συνδέονται με την πρωταρχική, φυσική έκφραση του αισθήματος και την αντικαθιστούν. Ένα παιδί πληγώθηκε και ξεφωνίζει· οι

³¹ Hacker, 1999, σελ. 22.

μεγάλοι του μιλούν και του μαθαίνουν επιφωνήματα, αργότερα προτάσεις.
Μαθαίνουν στο παιδί μια καινούργια συμπεριφορά για τον πόνο...³²

Όταν κανείς φωνάζει «πονάω», επομένως, δεν περιγράφει μια εσωτερική εικόνα ή ένα φαινόμενο που παρατηρεί στο αμφιθέατρο του νου του με ενδοσκόπηση, απλώς εξωτερικεύει τον πόνο του. Σε κάθε παράδειγμα γλωσσικής ανάλυσης του Wittgenstein ανακύπτουν όλα τα βασικά νήματα της σκέψης του: η έμφαση στις συνολικές πρακτικές και συνήθειες ως καθοριστικές στην απόδοση νοήματος και στην εκμάθηση της γλώσσας, η επιμονή ότι το νόημα κατανοείται ολιστικά, μέσα από τη συμμετοχή μας στις πρακτικές αυτές και, άρα, υπόκειται σε κοινωνικά κριτήρια, και η αντίσταση στην ιδέα ότι η γλώσσα λειτουργεί απλώς ως περιγραφή και τα ονόματα ως αναφορές. Όλο το ύστερο έργο του στρέφεται γύρω από αυτά τα βασικά μοτίβα προβληματισμού.³³

Παρέθεσα εδώ επί τροχάδην δύο παραδείγματα «εννοιολογικής ανάλυσης». Οι Austin και Wittgenstein δίνουν «γραμματικές διασαφηνίσεις», μελετούν τις χρήσεις των εννοιών της καθημερινής γλώσσας. Και εφόσον οι έννοιές μας υπόκεινται σε κανόνες, η έρευνα αυτή είναι μια γραμματική έρευνα. Η ιδέα στηρίζεται στην διαπίστωση ότι τα όρια της σκέψης μας είναι τα όρια του νοήματος, τα όρια της γλώσσας μας. Η φιλοσοφία ταυτίζεται με εννοιολογική έρευνα και αποτελεί μια ‘ενδογλωσσική’ διερεύνηση των αναγκαίων συνθηκών της κατανόησής μας.³⁴

Παρόλο που βασίζονται στην ίδια βασική παραδοχή, όμως, οι μέθοδοι των δύο φιλοσόφων διαφέρουν σημαντικά. Ο Austin παραμένει προσκολλημένος σε αναλύσεις επιμέρους χρήσεων όρων της κοινής αγγλικής, ενώ ο Wittgenstein μέσω των παραδειγμάτων και των αναλύσεών του προσπαθεί να εντοπίζει εικόνες, ενσωματωμένες στη γλώσσα, οι οποίες οδήγησαν κατά τη γνώμη του σε εννοιολογικές παρανοήσεις και οι οποίες ως εκ τούτου ευθύνονται για τα φιλοσοφικά προβλήματα. Ο Austin επιχειρεί να μας κάνει να ξεπεράσουμε τις φιλοσοφικές

³² *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 224. Βλ. επίσης *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 257.

³³ Οι παραπάνω παρατηρήσεις σχετίζονται και με το επιχείρημα κατά της ιδιωτικής γλώσσας (Βλ. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 243-275 και, ενδεικτικά, Hacker, 1986 McDowell, 1989 και McGinn, 1997, σελ. 113-134), και με τα σχόλιά του περί του ακολουθείν έναν κανόνα (*Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 138-242 και, ενδεικτικά, Baker & Hacker, 1984, McDowell, 1995 και Τσινόρεμα, 1995), τα οποία και αποτελούν τα δύο μεγάλα επιχειρήματα των *Φιλοσοφικών Ερευνών*.

³⁴ Πρόκειται για μια θεώρηση του έργου του Wittgenstein η οποία παρομοιάζει τη βιτγκενσταϊνική προσέγγιση με την υπερβατολογική ανάγνωση του Καντ: βλ. Ενδεικτικά: J. Lear, 1998a,b, B. Williams, 1981, Virvidakis, S., 1984.

μονομανίες που, κατά καιρούς, οδήγησαν σε ψευδοπροβλήματα δια μέσω της υπενθύμισης των ορθών, πολλαπλών χρήσεων των όρων, ο Wittgenstein επιδιώκει να λύσει τον εννοιολογικό «κόμπο» που δημιούργησε το πρόβλημα. Στην πράξη οι μέθοδοί τους διαφέρουν. Κι όμως, και οι δύο θεωρούν ότι κάνουν λογική ανάλυση της γλώσσας.

Η αυτονομία της φιλοσοφικής έρευνας.

Το έργο της φιλοσοφίας είναι η «εννοιολογική ανάλυση». Όμως, τόσο η διαφορά στον τρόπο δικαιολόγησης της στροφής του ενδιαφέροντος στην κοινή γλώσσα, όσο και οι διαφορετικές πρακτικές των φιλοσόφων που επικαλούνται αυτόν τον νέο ορισμό, καταδεικνύει το γεγονός ότι και η έννοια της «εννοιολογικής ανάλυσης» είναι μάλλον ασαφής. Δημιουργείται, λοιπόν, η υποψία ότι η έννοια αυτή χρησιμοποιείται μάλλον για να αντιπαρατεθεί με κάτι, παρά για να ορίσει θετικά τη φιλοσοφική έρευνα. Και, συγκεκριμένα, ο όρος επιστρατεύεται προκειμένου να υπογραμμίσει ένα σαφή διαχωρισμό μεταξύ *φιλοσοφικής* και *επιστημονικής* έρευνας.

Η ταύτιση της φιλοσοφίας με την ανάλυση των καθημερινών μας γλωσσικών χρήσεων αποτελεί μια απόπειρα να επαναπροσδιοριστεί η φιλοσοφία, να της αποδοθούν σαφείς μέθοδοι έρευνας. Πίσω από την προσπάθεια επανα-ορισμού του έργου και των σκοπών της φιλοσοφίας, όμως, διαφαίνεται και ένα άγχος 'διάσωσης' της φιλοσοφίας ως κλάδου. Τόσο ο Austin, όσο και ο Wittgenstein, πίσω από τα αρνητικά τους σχόλια για την παλαιότερη φιλοσοφία, κρύβουν την ελπίδα της διάσωσης της αυτονομίας της φιλοσοφίας ως εννοιολογικής έρευνας.

Σε μεγάλο βαθμό, το αίτημα αυτό για τη διάσωση της φιλοσοφίας ως αυτόνομου κλάδου προκύπτει ακριβώς μέσα από μια υπόρρητη, εν πολλοίς, σύγκριση της φιλοσοφίας με την επιστήμη. Η φιλοσοφία πρέπει να ανακτήσει το χαμένο της κύρος- το κύρος που τώρα έχει η επιστήμη. Οι φιλόσοφοι πρέπει να συμφωνήσουν-όπως συμφωνούν και οι επιστήμονες. Τα παραδοσιακά φιλοσοφικά προβλήματα είναι ψευδοπροβλήματα. Τόσοι αιώνες ενασχόλησης μαζί τους κι ακόμα δεν έχουν ακόμα επιλυθεί. Η εκκίνηση, λοιπόν, αυτής της απόπειρας μετεξέλιξης της φιλοσοφίας σε κάτι νέο, οφείλεται, εν πολλοίς, στο ότι αντιπαραθέτουν, ρητά ή άρητα, την φιλοσοφία με την επιστήμη και βρίσκουν την επιστήμη να υπερτερεί.

Η γλωσσική στροφή γενικά ερμηνεύεται συχνά ως μια απόπειρα να διασωθεί το κύρος της φιλοσοφίας.³⁵ Μετά την αλματώδη πρόοδο όλων των θετικών επιστημών, μετά την απόσπαση πολλών τομέων που παραδοσιακά εντάσσονταν στη φιλοσοφία και είτε την μετεξέλιξή τους σε αυτοτελή επιστήμη, είτε την συγχώνευσή τους εντός άλλων επιμέρους επιστημών, η φιλοσοφία φαίνεται να χάνει τη σημασία που παλαιότερα είχε. Η αστρονομία, τα μαθηματικά, η ψυχολογία, ερευνητικοί τομείς που κάποτε ανήκαν στην φιλοσοφία αποσπώνται ο ένας μετά τον άλλο και αποτελούν αυτόνομες επιστήμες. Προβλήματα που θεωρούνταν παραδοσιακά φιλοσοφικά ζητήματα όπως αυτό της κατ' αίσθηση αντίληψης ή της εμπειρικής γνώσης, θεωρούνται πλέον ως προβλήματα τα οποία μόνο η επιστήμη μπορεί να επιλύσει.

Η φιλοσοφία μοιάζει να χάνει την αυθεντία της. Μέσα σε αυτό το κλίμα, η γλωσσική στροφή έρχεται να θέσει ως κέντρο του φιλοσοφικού στοχασμού την γλώσσα και αποπειράται να στηρίξει όλα της τα συμπεράσματα σε αυτήν.³⁶ Αυτό που μοιάζει να αναζητείται είναι μία γλώσσα, η οποία θα λύσει αυτομάτως – ή δεν θα αφήσει καν να εγερθούν- τα φιλοσοφικά προβλήματα. Για τον Russell, τους λογικούς ατομιστές και τους λογικούς θετικιστές, το ζητούμενο ήταν η επινόηση μιας ιδεατής γλώσσας, που θα απέκλειε διφορούμενα και αμφισημίες, και θα ήταν βοηθός της επιστήμης στην προοδευτική πορεία της. Για τη φιλοσοφία της κοινής γλώσσας, γλώσσα- πρότυπο είναι η καθημερινή γλώσσα. Αυτή θα πρέπει να αναλυθεί και βάσει αυτής θα πρέπει να ελεγχθεί κάθε φιλοσοφικό συμπέρασμα.

Η κοινή γλώσσα αντιμετωπίζεται ως το ελάχιστο κοινό έδαφος, το οποίο μπορεί να παράσχει ασφαλή 'δεδομένα' στη φιλοσοφία και να οδηγήσει τους φιλοσόφους στην πολυπόθητη ομοφωνία. Η φιλοσοφία μοιάζει να αναζητεί στη γλώσσα μια 'αντικειμενική' μέθοδο τεκμηρίωσης, μια μέθοδο τεκμηρίωσης, δηλαδή, που φαίνεται να έχει ως πρότυπο τις μεθόδους των επιστημών.³⁷ Νομίζουμε ότι το ιδανικό αυτό βρίσκει την σαφέστερη έκφρασή του στη φιλοσοφία του Austin. Και ο Wittgenstein ισχυρίζεται ότι στηρίζει τις παρατηρήσεις του στην κοινή γλώσσα, στα δεδομένα που κανείς μπορεί να αντλήσει μέσα από την ανάλυση των γλωσσικών παιχνιδιών. Η φιλοσοφία του Austin, όμως, επιδιώκει πιο πεισματικά να συνδέσει

³⁵ Rorty, 1967β, σελ.13-24.

³⁶Rorty, 1967β, σελ.13- 24. Πράγματι, στο σημείο αυτό παρατηρείται μια εντυπωσιακή σύγκλιση απόψεων του Austin με τους θετικιστές- ακόμα και με τον Ayer. (Βλ. και Graham, 1977, σελ.146.). Η παρατήρηση αυτή έχει οδηγήσει πολλούς μελετητές να ερμηνεύσουν τη στροφή της σύγχρονης φιλοσοφίας στη γλώσσα ως μια απόπειρα να καταστεί η φιλοσοφία πιο "επιστημονική" (ή να ταχθεί στην υπηρεσία της επιστήμης). Βλ. και Χρόνης, 2003.

³⁷ Rorty, ο.π.

κάθε φιλοσοφικό πρόβλημα με επιμέρους δεδομένα της γλωσσικής μας χρήσης. Απηχί, έτσι, την αγωνία να δοθεί στη φιλοσοφία ένα ασφαλές κύρος παρόμοιο με αυτό των επιστημών.

Οι περιορισμοί της φιλοσοφίας.

Η φιλοσοφία, έτσι, θεωρητικά αποκτά έναν αυτόνομο ρόλο, αυτόν της γραμματικής, εννοιολογικής διασάφησης. Η αυτονομία της φιλοσοφικής μελέτης, όμως, έρχεται με κόστος: Η φιλοσοφία δεν μπορεί να συνεισφέρει γνωστικά σε ό,τι αφορά την έξω-γλωσσική πραγματικότητα. Δεν ερμηνεύει τα φαινόμενα. Το έργο αυτό ανήκει αποκλειστικά στην επιστήμη. Έτσι, από το πρώιμο ήδη έργο του ο Wittgenstein γράφει:

Η ολότητα των αληθών προτάσεων είναι όλη η φυσική επιστήμη... Η φιλοσοφία δεν είναι μια από τις φυσικές επιστήμες. (Η λέξη «φιλοσοφία» πρέπει να σημαίνει κάτι που να στέκει πάνω ή κάτω, αλλά όχι δίπλα από τις φυσικές επιστήμες.) Σκοπός της φιλοσοφίας είναι η λογική διασάφηση των σκέψεων. ...³⁸

Βλέπουμε εδώ να αντιπαρατίθεται, ρητά πια, η φιλοσοφική έρευνα με την επιστημονική. Η επιστήμη αναλαμβάνει να διαφωτίσει τα φαινόμενα, αυτή ασχολείται με την εύρεση της αλήθειας. Η φιλοσοφία είναι μια καθαρά περιγραφική μελέτη της γλώσσας και των εννοιών μας, με σκοπό την θεραπεία μας από τα φιλοσοφικά προβλήματα. Δεν μπορεί να διατυπώνει υποθέσεις ούτε να κατασκευάζει θεωρίες, να είναι δηλαδή συστηματική.

Ήταν σωστό πως οι παρατηρήσεις μας δεν μπορούσαν να είναι επιστημονικές παρατηρήσεις. ... Και δεν επιτρέπεται να εκθέσουμε κανενός είδους θεωρία. Στις παρατηρήσεις μας τίποτα δεν επιτρέπεται να είναι υποθετικό. Όλες οι εξηγήσεις πρέπει να παραμεριστούν και στη θέση τους να μπει μονάχα η περιγραφή. Και αυτή η περιγραφή δέχεται το φως της, δηλαδή τον σκοπό της, από τα φιλοσοφικά προβλήματα. Αυτά φυσικά δεν είναι εμπειρικά προβλήματα: αλλά λύνονται όταν ρίξουμε μια ματιά στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η γλώσσα μας, και, αυτό, έτσι που να τον αναγνωρίζουμε: ενάντια στην παρόρμηση να τον παρανοούμε. Τα προβλήματα λύνονται, όχι προσκομίζοντας νέες εμπειρίες, αλλά συναρμολογώντας αυτό που είναι γνωστό από καιρό. Η φιλοσοφία είναι ένας αγώνας ενάντια στη γοητεία που ασκεί το γλωσσικό μέσο πάνω στη νόησή μας.³⁹

³⁸ Wittgenstein, 1978, *Tractatus Logico-Philosophicus*, παρ. 4.111. Βλ. επίσης παρ. 4.11-4.1121. Η μετάφραση των χωρίων είναι του Θ. Κιτσόπουλου.

³⁹ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 109. Βλ. και παρ. 81,87-91

Ο νέος ρόλος της φιλοσοφίας μοιάζει προγραμματισμένος να την αντιπαραβάλει με την επιστήμη: Αν η επιστήμη κάνει υποθέσεις, κατασκευάζει θεωρίες και εξηγεί τα εμπειρικά φαινόμενα, η φιλοσοφία διασαφηνίζει τις χρήσεις της γλώσσας και λειτουργεί ενάντια στην παρόρμησή μας να γοητευόμαστε από τα μοντέλα της γλώσσας. Η επιστήμη μιλά για την εξωγλωσσική πραγματικότητα, η φιλοσοφία για την κατανόησή μας. Την θέση αυτή ασπάζονται και οι δύο φιλόσοφοι και τα παραδείγματα που δώσαμε επί τροχάδην πιο πάνω αποτελούν υποδείγματα του πώς οι Wittgenstein και Austin βλέπουν τον ρόλο της φιλοσοφικής ανάλυσης. Και οι δύο υπογραμμίζουν, λοιπόν, ότι, όποτε μας απασχολεί μια εμπειρική πρόταση, θα πρέπει να απευθυνόμαστε στον επιστήμονα, όχι στον φιλόσοφο. Παράδειγμα μιας τέτοιας εμπειρικής ερώτησης είναι, και για τους δύο, το ερώτημα σχετικά με το τι είδους πράγματα αντιλαμβανόμαστε.⁴⁰ Όλη η συζήτηση για την εμπειρική γνώση είναι στηριγμένη στην παρανόηση ότι η φιλοσοφία μπορεί να μιλήσει για τον εμπειρικό κόσμο και τα εμπειρικά φαινόμενα. Η φιλοσοφία δεν κατόρθωσε να προτείνει μια ομόφωνη απάντηση στο ερώτημα, διότι το πρόβλημα δεν ήταν της αρμοδιότητάς της και επομένως δεν είχε τρόπο να το απαντήσει.

Η επανανοηματοδότηση της φιλοσοφίας δια μέσου της αντιπαραθέσής της με την επιστήμη, στο έργο του Wittgenstein ειδικώς, φαίνεται εν μέρει και από την επιμονή του φιλοσόφου στον θεραπευτικό, αντισυστηματικό και καθαρά περιγραφικό ρόλο της φιλοσοφίας. Αφενός, όμως, είναι ζητούμενο αν οι αναλύσεις του Wittgenstein παραμένουν πράγματι θεραπευτικές, αντισυστηματικές ή αμιγώς περιγραφικές, και, άρα κατά πόσο συμμορφώνονται με το αίτημά του. Αφετέρου, και σε σχέση με αυτά τα αιτήματα αναδεικνύονται σημαντικές διαφορές στον τρόπο που φιλόσοφοι, οι οποίοι εξίσου μιλούν για τη φιλοσοφία ως εννοιολογική ανάλυση, αντιλαμβάνονται το έργο της φιλοσοφίας. Ο Austin είναι ένας μόνο από αυτούς που δεν δέχεται το αίτημα του Wittgenstein για μια αμιγώς θεραπευτική, αντισυστηματική και περιγραφική φιλοσοφία. Έτσι η βιτγκενσταϊνική απαίτηση για θεραπεία ή για αντισυστηματικότητα, δεν προκύπτει ως απαραίτητη προϋπόθεση της φιλοσοφίας ως «εννοιολογικής μελέτης».

---

⁴⁰ Βλ. χαρακτηριστικά Wittgenstein, 1984, *Το Μπλε και το Καφέ Βιβλίο*, σελ. 45-46 (μτφ Κ. Κωβαίου) και Austin, 1964, *Sense and Sensibilia*, σελ.4.

Το αίτημα της *θεραπείας*, πρώτα, είναι επακόλουθο του τρόπου που ο Wittgenstein αντιμετωπίζει τα φιλοσοφικά ερωτήματα:⁴¹

Ένα φιλοσοφικό πρόβλημα έχει τη μορφή: ‘Δεν βγάζω άκρη’.⁴²

Αποτέλεσμα της φιλοσοφίας είναι το ξεσκέπασμα της μιας ή της άλλης καθαρής α-νοησίας και των καρούμπαλων που απόκτησε ο νους πέφτοντας πάνω στα όρια της γλώσσας. Αυτά, τα καρούμπαλα, μας φανερώνουν την αξία που έχει αυτό το ξεσκέπασμα.⁴³

Γιατί η σαφήνεια που επιδιώκουμε είναι χωρίς άλλο μια τέλεια σαφήνεια. Αλλά αυτό σημαίνει πως τα φιλοσοφικά προβλήματα πρέπει να εξαφανιστούν εντελώς.⁴⁴

Τα φιλοσοφικά προβλήματα είτε προκαλούνται από την απόπειρα να βγούμε εκτός των ορίων της γλώσσας, ή έχουν τη ρίζα τους σε γλωσσικές συγχύσεις.⁴⁵ Έργο της γραμματικής είναι να μας θεραπεύσει από τα προβλήματα αυτά. Ο Wittgenstein προσπαθεί να δείξει κάθε φορά το σημείο όπου έχει δημιουργηθεί το μπέρδεμα το οποίο έκανε τη γλώσσα να γυρίζει «σαν ελεύθερος τροχός», αντί να λειτουργεί κανονικά⁴⁶ και, διασαφηνίζοντάς το, να ελευθερώσει «τη μύγα από την μυγοπαγίδα».⁴⁷

Πρόκειται για ένα σισύφειο έργο: Εφόσον τα προβλήματα αυτά προκύπτουν εντός της γλώσσας, διαρκώς θα εμφανίζονται νέα προβλήματα και θα πρέπει να καταφεύγουμε στη γλωσσική ανάλυση για να τα θεραπεύσει. Στον Wittgenstein η ‘θεραπεία από τη φιλοσοφία’ σχετίζεται με μία έννοια ‘νοητικής αταραξίας’⁴⁸ που δεν απαντάται πουθενά στο έργο του Austin. Όπως σημειώνει ο Wittgenstein: «Η πραγματική ανακάλυψη είναι αυτή που με κάνει ικανό να σταματώ να φιλοσοφώ όταν θέλω - εκείνη που αναπαύει τη φιλοσοφία έτσι που να μην τη βασανίζουν πια ερωτήματα».⁴⁹ Ο ρόλος του γλωσσολογικού στον Wittgenstein μοιάζει εμπνευσμένος

⁴¹ Τα φιλοσοφικά προβλήματα θεωρούνται ‘ψευδοπροβλήματα’. Εδώ βρίσκουμε τη συνέχεια μιας μακράς παράδοσης από τον αγγλικό εμπειρισμό, την καντιανή φιλοσοφία μέχρι τους πραγματιστές και τους λογικούς θετικιστές που ακολουθούν και οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας και ο Wittgenstein. Για την αναδρομή στην ιστορία των ψευδοπροβλημάτων, αλλά και για τις αδυναμίες μιας τέτοιας θεώρησης, βλ. Sorensen, 1993.

⁴² *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 123.

⁴³ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 119.

⁴⁴ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 133.

⁴⁵ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 38.

⁴⁶ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 132.

⁴⁷ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 309.

⁴⁸ Πρόκειται για την ‘ησυχαστική’ (quietist) πλευρά της βιτγκενσταϊνικής θεραπείας. Βλ. Fogelin, R.J., 1994, σελ. 192-220, Βενιέρη, 1989/90, σελ. 26, βλ. Zangwill, 1992, Phillips, 1999 και Schulte, 2001.

⁴⁹ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 133.

από αυτόν του ψυχαναλυτή.⁵⁰ Το έργο που αναλαμβάνει η φιλοσοφία είναι να φέρει στο φως απωθημένες ανοησίες και να τις αποκαλύψει ως τέτοιες, να καταστήσει την υπόρρητη ανοησία ρητή.⁵¹

Πέραν από θεραπευτική, η φιλοσοφία, κατά τον Wittgenstein, οφείλει να είναι και *αντισυστηματική*. Έργο της είναι να διασαφηνίζει, μια τέτοια μελέτη, όμως, δεν μπορεί να έχει συστηματικό χαρακτήρα. Πρώτον, επειδή, σε αντίθεση και πάλι με την επιστήμη, η φιλοσοφία δεν μπορεί να μας δώσει καμία θεωρία και καμία εξήγηση για το πώς έχουν τα πράγματα.⁵² Δεύτερον, διότι η ολιστική προσέγγιση του Wittgenstein για το νόημα δεν αφήνει περιθώρια, κατ' αυτόν, για κανενός είδος συστηματοποίηση. Η γλώσσα είναι στενά συνυφασμένη με τις ποικίλες δραστηριότητες της καθημερινής μας ζωής, οι χρήσεις της είναι τόσες όσα τα γλωσσικά παιχνίδια στα οποία καθημερινά μετέχουμε, ενώ διαρκώς άλλα φθίνουν και ξεχνιούνται, ενώ άλλα γεννιούνται.⁵³ Μια τέτοια οπτική επιβάλλει, κατά τον Wittgenstein, αντισυστηματικότητα στην φιλοσοφία.

Στο έργο του Austin, αντιθέτως, δεν υπάρχει καμία διατύπωση υπέρ (ή κατά) της αντισυστηματικότητας. Επίσης, πουθενά η φιλοσοφία δεν ταυτίζεται με αμιγώς θεραπευτική πρακτική. Κάποιες, μόνο, από τις ανησυχίες των φιλοσόφων θεωρούνται "ψευδοανησυχίες".⁵⁴ Με αυτές ασχολείται, σε μια απόπειρα να μας θεραπεύσει από τις εννοιολογικές διαστρεβλώσεις, τις οποίες έχουν προξενήσει *οι φιλόσοφοι*.⁵⁵ Η ανάλυση της λέξης «πραγματικό», που είδαμε πιο πάνω, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της μεθόδου του Austin να μας θεραπεύσει από μία φιλοσοφική πλάνη, αυτήν της αναζήτησης της «Φύσης της Πραγματικότητας».

Αν συγκρίνουμε τώρα την ανάλυση αυτή με το παράδειγμα της ανάλυσης της λέξης 'πόνος'/ 'πονάω' του Wittgenstein, που είδαμε παραπάνω, αλλά και με τα όσα είπαμε σχετικά με το πώς εκλαμβάνει το ρόλο της φιλοσοφίας, θα διαπιστώσουμε μια σημαντική διάσταση στις απόψεις τους, που εκτείνεται πέραν από τη διαφορά ύφους: Ο Austin μας δίνει τέσσερις γενικές κατηγορίες του πώς χρησιμοποιείται η λέξη

⁵⁰ Βλ. Kenny, 1984, σελ. 39-41 και Hacker, 1996, σελ. 111. Επίσης, Κωβαίος, 1988, σελ.26-28, 114-5, 169-70 και 1996, σελ. 74-79, 104-114, 118-119, 324-347, 397-399.

⁵² Baker, G.P. & Hacker, P.M.S., 1997, σελ. 283-285.

⁵³ Βλ. Wittgenstein: *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 7, 23, 249, 363, 630, *Το Μπλε και το Καφέ Βιβλίο*, σελ. 44, 122, 134-136, 152-154, *Περί Βεβαιότητας*, (1989), παρ. 554-9 και Glock, H.J., 1996, σελ. 193-198. Για τη φιλοσοφία της γλώσσας του Wittgenstein βλ. ενδεικτικά: McGinn, M., 1997, σελ. 52-70, Stern, D.G., 1995, σελ. 91- 192.

⁵⁴ *Sense & Sensibilia*, σελ. 5.

⁵⁵ Τα περισσότερα από τα άρθρα των *Philosophical Papers*, καθώς και το *Sense & Sensibilia*, εμφορούνται από μια τέτοια θεραπευτική διάθεση.

"πραγματικό". Ο Wittgenstein ποτέ δεν μας έδινε μια τόσο 'συστηματοποιημένη' ανάλυση, δεν θα απαριθμούσε, δηλαδή, ούτε θα κατηγοριοποιούσε κατ' ανάλογο τρόπο τις διαφορετικές χρήσεις μιας λέξης. Κάτι τέτοιο, υπαινίσσεται, είναι αδύνατοτα γλωσσικά παιχνίδια είναι αναρίθμητα και δεν μπορείς να προβλέψεις πότε ένα καινούργιο θα εμφανιστεί.

Ο Austin δεν διαφωνεί με τη γενική αυτή θέση. Αντιθέτως, και ο ίδιος μιλά για την γλώσσα ως μια πολυεπίπεδη δραστηριότητα που είναι στενά δεμένη με τις πρακτικές των ανθρώπων και μεταλλάσσεται μαζί τους.⁵⁶ Υπαινίσσεται, όμως, ότι μπορούμε να μιλήσουμε για κάποια γλωσσικά παιχνίδια χωριστά, να αναλύσουμε την τρέχουσα χρήση επιμέρους φράσεων που εμφανίζονται εντός τους και να ορίσουμε, για κάθε φράση, μερικές γενικές χρήσεις, ένα 'ρεπερτόριο' συμπεριφοράς μέσα στην κοινή γλώσσα. Το συμπαγές όλο του Wittgenstein, μπορεί, κατά τον Austin, να αναλυθεί τοπικά. Επιμέρους χρήσεις συλλέγονται ανά περιοχή, αναλύονται, και, όπου είναι δυνατόν, διατυπώνονται ορισμένα γενικά συμπεράσματα, είτε για να κατανοήσουμε καλύτερα κάποιο κομμάτι της πραγματικότητας, είτε για να θεραπευτούμε από κάποια φιλοσοφική σύγχυση. Η θέση αυτή είναι συνεπής με το θεωρητικό πρόγραμμα του Austin, από τη στιγμή που τα συμπεράσματα της ανάλυσής του δεν αξιώνουν διαχρονικότητα, ούτε και δίνουν κάποιο γενικό *ορισμό* της λέξης. Εδώ έχουμε το παράδειγμα μιας εννοιολογικής ανάλυσης που δεν χαρακτηρίζεται από απόλυτη αντισυστηματικότητα.

Από την άλλη, όμως, υπάρχει, από τους ίδιους τους συγγραφείς, το ζητούμενο οι αναλύσεις που δίνονται να έχουν κάποιο φιλοσοφικό ενδιαφέρον. Τα σχόλια του Austin στοχεύουν να δείξουν ότι οι φιλόσοφοι υπεραπλουστεύουν τα νοήματα των λέξεων. Εκεί σταματά συνήθως το φιλοσοφικό ενδιαφέρον των παρατηρήσεών του. Από εκεί και πέρα, οι αναλύσεις του Austin γίνονται αυτοσκοπός, ενώ οι ταξινομήσεις του δημιουργούν μια επίφαση συστηματικότητας, χωρίς να προσφέρουν καμιά νέα οπτική σε σχέση με το υπό συζήτηση πρόβλημα. Τελικά, ο Austin δεν επιχειρεί καμιά επί της ουσίας διασύνδεση των παραδειγμάτων του με το φιλοσοφικό πρόβλημα: Απαριθμεί πλήθος χρήσεων της φράσης, το γεγονός, όμως, ότι δεν συζητά καθόλου την μοναδική χρήση που αφορά τη φιλοσοφία και σχετίζεται με το

⁵⁶ Βλ. *Philosophical Papers*, «A Plea for Excuses», σελ. 195, και «Three Ways of Spilling Ink», σελ. 281.

φιλοσοφικό πρόβλημα, δηλαδή, το «πραγματικό» σε αντιπαραβολή με το «φαινομενικό», καθιστά την ανάλυση του φιλοσοφικά προβληματική.⁵⁷

Από αυτή την άποψη, τα αποσπάσματα του Wittgenstein αποτελούν μια πολύ πιο μεθοδευμένη αντίρρηση στην αντίπαλη θεωρία: Εδώ ο φιλόσοφος προσπαθεί να καταρρίψει βήμα- βήμα την ιδέα ότι μπορούμε να μιλήσουμε για ιδιωτικά περιεχόμενα του νου. Αντεπιτίθεται ευθέως σε μια θεωρητική άποψη, συλλέγοντας τα σημεία όπου, κατά τη γνώμη του, έγιναν οι αρχικές παρανοήσεις που οδήγησαν στην φιλοσοφική πλάνη. Ο Wittgenstein δεν αποφεύγει το ερώτημα, αντίθετα το επαναθέτει με νέους όρους. Σκοπός του είναι να χτυπήσει την καρδιά της παρανόησης και να διορθώσει τις μυθοπλασίες της γλώσσας που έδωσαν τροφή στη φιλοσοφική πλάνη περί ιδιωτικής εμπειρίας.

Μπορεί, λοιπόν, να μιλά για θεραπεία και να αρνείται την συστηματοποίηση, όλο του το έργο, όμως, αποτελεί μια μεθοδευμένη ανασκευή συγκεκριμένων φιλοσοφικών θέσεων (της απεικονιστικής θεώρησης της γλώσσας, της μενταλιστικής εικόνας του νου, του συμπεριφορισμού). Το επιχείρημα κατά της ιδιωτικής γλώσσας και κατά της ιδιωτικότητας της εμπειρίας μας, η έμφαση στην πραξιακή διάσταση της γλώσσας, ο ολιστικός τρόπος που συλλαμβάνεται το νόημα, η υπογράμμιση της γραμματικής εντός της μορφής ζωής ως κριτήριο ορθότητας του νοήματος, όλα αυτά αποτελούν αλληλένδετες θέσεις που ανασκευάζουν παλαιότερες φιλοσοφικές θεωρήσεις σχετικά με τη λειτουργία της γλώσσας και του νου. Ο Wittgenstein, υπό την μορφή γραμματικών παρατηρήσεων, προσφέρει τελικά μια εναλλακτική ματιά για πολλά παραδοσιακά φιλοσοφικά προβλήματα. Δεν δίνονται με τη μορφή συστηματικής θεωρίας, αλλά, παρόλα αυτά, προτείνουν μια εναλλακτική και συνεκτική άποψη για τη γλώσσα, το νόημα και το νου.⁵⁸ Έτσι, πίσω από την αντισυστηματικότητα του ύφους του Wittgenstein υπάρχουν ενδιαφέρουσες θεωρητικές θέσεις που υπερβαίνουν το θεραπευτικό και αντισυστηματικό αίτημα.

Η απαίτηση για αντισυστηματικότητα, υπό αυτή την έννοια, παραμένει μετέωρη. Από τη μία, καμία από τις θεωρητικές συνιστώσες της βιτγκενσταϊνικής φιλοσοφίας δεν εγείρει μια τέτοια αναγκαιότητα. Μπορεί κανείς να διακρίνει μεταξύ επιστήμης- φιλοσοφίας, να ταυτίζει τη φιλοσοφία με γραμματική ανάλυση, να

⁵⁷ Βλ. και Ayer, A.J., 1973, σελ. 142- 143.

⁵⁸ Βλ. Fogelin, R.J., 1994, σελ. 205- 220, Grayling, A.C., 1996, σελ. vi. Dummett, M., 1978α, και 1978β. όλοι οι παραπάνω συμφωνούν ότι το έργο του Wittgenstein υπερβαίνει τις θεωρητικές του διακηρύξεις περί αντισυστηματικότητας, τις οποίες ο Dummett ειδικώς θεωρεί ως το ασθενέστερο

υπογραμμίζει την ποικιλομορφία των γλωσσικών παιχνιδιών και την ολιστική σύλληψη του νοήματος, να δέχεται ακόμα και το αίτημα της θεραπείας, και παρόλα αυτά να διατυπώνει κάποιους γενικούς κανόνες ή κάποιες τοπικές ταξινομήσεις. Από την άλλη, πέραν της συστηματικότητας ή της αντισυστηματικότητας της μορφής των αναλύσεων τους, σημασία τελικά έχει το κατά πόσο οι διατυπώσεις τους συμβάλουν σε μια νέα συνεκτική θεώρηση των υπό συζήτηση προβλημάτων. Η φιλοσοφική πρακτική του, όπως εξάλλου των υπολοίπων φιλοσόφων της κοινής γλώσσας, όπως, π.χ. του P.F. Strawson, δείχνει ότι η διασάφηση μπορεί να έχει έναν συστηματικό και 'κατασκευαστικό' χαρακτήρα.

Το αίτημα για αντισυστηματικότητα είχε εν μέρει προκύψει από την αντιπαραβολή του έργου της φιλοσοφίας με το επιστημονικό έργο: Η φιλοσοφία δεν κατασκευάζει θεωρίες, όπως κάνει η επιστήμη. Αν, τελικά, δεχθούμε μια οιονεί, έστω, συστηματικότητα, η ενδογλωσσική περιγραφή του εννοιολογικού μας κοσμοειδώλου μοιάζει το τελευταίο καταφύγιο μιας φιλοσοφίας που θέλει να διακρίνεται σαφώς από την επιστήμη.⁵⁹ Πράγματι, οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας επιμένουν να μιλούν για τη φιλοσοφία ως μια καθαρά περιγραφική δραστηριότητα.⁶⁰

Η μέθοδος του Austin, έτσι, ερμηνεύεται ως μια καθαρά περιγραφική τακτική.⁶¹ Συνίσταται στη συλλογή δεδομένων από την κοινή γλώσσα και στην επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων αυτών μέχρις ότου φτάσει κανείς σε κάποιους στοιχειώδεις κανόνες⁶² σχετικά με την χρήση τους. Η φιλοσοφία εισέρχεται στο τοπίο για να κριθεί βάσει των ορθών και τεκμηριωμένων συμπεράσματα της τεχνικής αυτής. Την μέθοδο αυτή ακολουθεί ο Austin σε όλο το έργο του. Στο μεγαλύτερο κομμάτι εφαρμόζεται πράγματι ως μια περιγραφική τεχνική που σκοπό έχει να μας υπενθυμίσει τις πολλαπλές χρήσεις των λέξεων κι έτσι να διαφωτίσει την προ-θεωρητική κατανόησή μας και να υποδείξει φιλοσοφικά σφάλματα.⁶³

Στο τελευταίο έργο του, το *How to Do Things with Words*, όμως, η ίδια μέθοδος δρα εποικοδομητικά για να προτείνει μια νέα προσέγγιση του φαινομένου

κομμάτι του έργου του. Βλ. επίσης, Βιρβιδάκης, 1991 και 1996. Πρβ. ενδεικτικά M. McGinn, 1997, K. Κωβαίος, 1996.

⁵⁹ Βλ. Gutting, G., 1998.

⁶⁰ Έτσι, ο Strawson (βλ. 1967) αναφέρεται στο έργο του ως «περιγραφική μεταφυσική». Βλ. και Βιρβιδάκης, 2003

⁶¹ «Εργαστηριακή τεχνική» την αποκαλεί ο Urmson, J.O., 1967, σελ. 232. Βλ. και Rorty, R., 1967b, σελ. 19, 26 και passim, DiGiovanna, J., 1989, σελ. 75 –81.

⁶² Γενικούς κανόνες, αλλά όχι 'νόμους', με την έννοια των νόμων των φυσικών επιστημών.

⁶³ Βεβαίως, όπως είπαμε και πιο πάνω ο Austin δεν περιγράφει την οποιαδήποτε τρέχουσα χρήση, αλλά την υποδειγματική.

της γλώσσας. Εδώ ο Austin ρωτά *τι είδους πράγματα κάνουμε όταν μιλάμε*. Και καταλήγει πως *με κάθε εκφορά μας επιτελούμε τριών ειδών ενεργήματα*: εκφέρουμε φράσεις με σημασία και αναφορά (*λεκτικό ενεργήμα*, όταν, π.χ. πούμε «αυτός το έκανε»), επιτελούμε πάντα κάτι με αυτές (*ενδολεκτικό ενεργήμα*: κατηγορούμε κάποιον ότι το έκανε), και επιφέρουμε και άλλα αποτελέσματα γύρω μας με τις εκφορές μας (*περιλεκτικό ενεργήμα*: καταδικάζεται και φυλακίζεται κάποιος για κάτι).⁶⁴ Η θεωρία των ομιλιακών ενεργημάτων είναι γενική, αλλά ενοποιεί την γλώσσα στην πραξιακή της διάσταση, η οποία, υπό την ονομασία της *ενδολεκτικής ισχύος*, συνιστά τώρα τον φορέα του νοήματος των εκφορών μας.

Ήδη το γεγονός ότι αναφέρεται στη γλώσσα από ένα μετα-επίπεδο, αποτελεί τεκμήριο ότι ο φιλόσοφος εδώ δεν έχει πρόθεση να περιγράψει απλώς τις χρήσεις των φράσεων της γλώσσας, αλλά και να μας δώσει τουλάχιστον μια *ερμηνεία* του γλωσσικού φαινομένου γενικά. Ο Austin δεν προτείνει την μεταγραφή της κοινής γλώσσας σε μια αυστηρή τυπική μεταγλώσσα, μας μιλά, όμως, για τη γλώσσα συνολικά ως δραστηριότητα, από ένα επίπεδο αφαίρεσης και γενίκευσης που βρίσκεται 'πάνω' από τις πραγματικές επιμέρους χρήσεις της γλώσσας. Κάθε αναφορά σε χρήσεις της γλώσσας χρησιμοποιείται ως παράδειγμα που θα τεκμηριώσει τους μεταγλωσσικούς ισχυρισμούς του Austin. Το ζητούμενο εδώ είναι να εξηγηθεί *γενικά* τι είναι αυτό που κάνουμε όταν μιλάμε. Και το ερώτημα αυτό δεν μπορεί να περιγραφεί ως ένα αμιγώς γλωσσικό ερώτημα. Αντιθέτως, η γλώσσα εδώ εξετάζεται ως μια παρατηρήσιμη ανθρώπινη δραστηριότητα, και άρα (και) ως *εμπειρικό φαινόμενο*.

Ο Wittgenstein, τώρα, ρητά και επανειλημμένα επιμένει ότι η φιλοσοφία είναι μια καθαρά περιγραφική μελέτη των εννοιών μας. Δεν εξηγεί τίποτα, δεν μπορεί να προβεί σε νέες ανακαλύψεις. Οτιδήποτε έχει εξηγητικές αξιώσεις αποτελεί έργο της επιστήμης. Το έργο της φιλοσοφίας είναι να διασαφηνίζει τον τρόπο που λειτουργούν οι έννοιές μας εντός των διαφορετικών γλωσσικών παιχνιδιών, να περιγράφει τη χρήση τους. Γι' αυτό και τόσο ο Wittgenstein, όσο και ο Austin, καταφεύγουν σε φανταστικά παραδείγματα συμφραζομένων με σκοπό να καταδείξουν τη λογική των εννοιών μας σε διαφορετικές περιστάσεις εκφοράς. Οι έννοιές μας θα περιγραφούν και θα διασαφηνθούν όταν κατανοήσουμε τον τρόπο που χρησιμοποιούνται εντός των καθημερινών συμφραζομένων. Εκεί σταματά το έργο της φιλοσοφίας.

⁶⁴ *How to Do Things with Words*, κεφ. 9,10, σελ. 109-132/ και στην ελληνική μτφ.: 132-156.

Κι όμως, πολλά από αυτά που υποστηρίζει ο Austin για τη λειτουργία της γλώσσας, τα υποστηρίζει και ο Wittgenstein: Δίνεται παρόμοια έμφαση στον πραξιακό χαρακτήρα της γλώσσας, στη συνάφεια της γλώσσας με το γενικότερο πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, συμβάσεων, συνηθειών. Η έννοια των ‘γλωσσικών παιχνιδιών’ ή της ‘μορφής ζωής’ φωτίζει τις πτυχές αυτές του γλωσσικού φαινομένου.⁶⁵ Οι θέσεις αυτές, επίσης, αποτελούν μια μετα-θεώρηση του γλωσσικού φαινομένου. Η διαφορά τους με αυτές του Austin είναι ότι είναι λιγότερο συστηματοποιημένες.

Ο Wittgenstein, βεβαίως, θα επιμείνει ότι αποτελούν απλώς παρατηρήσεις και διευκρινίσεις σχετικά με τα επιμέρους φαινόμενα που αναγνωρίζουμε ως γλωσσικά και ότι σκοπός τους είναι απλώς να διαλύσουν παρανοήσεις για την γλωσσική μας συμπεριφορά. Ακόμα κι έτσι, όμως, γεγονός παραμένει ότι ο Wittgenstein προτείνει έναν άλλο τρόπο να προσεγγίζουμε την γλώσσα γενικά ως φαινόμενο. Οι επιστημάνσεις του, συχνά υπό το ένδυμα σκόρπιων γλωσσικών σχολίων, δεν παύουν να αναφέρονται και να φωτίζουν ένα φαινόμενο που έχει και εμπειρικές πτυχές: τη συνολική γλωσσική μας δραστηριότητα. Έτσι, υποστηρίζεται, π.χ., ότι βάση της δεν είναι η αναπαράσταση⁶⁶ ή ότι για να αναγνωριστεί κάτι ως γλώσσα χρειάζονται δημόσια κριτήρια νοήματος.⁶⁷ Οι παρατηρήσεις αυτές, είτε το παραδέχεται ο Wittgenstein, είτε όχι, δεν είναι αμιγώς ενδο-γλωσσικές παρατηρήσεις. Έχουν μια αξίωση αναφοράς στο πώς πράγματι λειτουργεί η γλώσσα ως εμπειρικό, παρατηρήσιμο φαινόμενο.

Ας θυμηθούμε το παράδειγμα ανάλυσης της φράσης «πόνος»/ «πονάω» που εξετάσαμε πιο πάνω.⁶⁸ Οι ερωτήσεις του Wittgenstein («Πώς ξεχωρίζουν οι πονόδοντοι ο ένας από τον άλλο; Από την ένταση τους, και άλλα παρόμοια χαρακτηριστικά και από την τοποθεσία τους...») δίνουν συχνά την εντύπωση εμπειρικών προτάσεων. Βεβαίως, σημασία έχει πώς χρησιμοποιούνται. Διατυπώνονται εντός γενικότερων συμφραζομένων και, αν προσέξει κανείς, θα δει ότι αυτό που ρωτά, σε κάθε τέτοια περίπτωση, ο φιλόσοφος είναι πώς εμείς κατανοούμε την έννοια του πονόδοντου, ερωτήσεις, δηλαδή, εννοιολογικές, σχετικές με την ορθή χρήση του ρήματος «πονάω». Όταν, επομένως, ο φιλόσοφος καταλήγει ότι είναι εσφαλμένο να βλέπουμε τον νου ως ένα ιδιωτικό αμφιθέατρο, και να

⁶⁵ Βλ. πιο πάνω, κεφ.Π.Β.3.2.

⁶⁶ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ.1-38 και passim.

⁶⁷ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ.243-275 και passim.

χρησιμοποιούμε τον κάτοχο του νοητικού συμβάντος ως ιδιότητά του, μιλά και πάλι για την κατανόησή μας, διασαφηνίζει έννοιες της κοινής γλώσσας, όπως «νους», «νοητικό συμβάν» κ.λπ. Ο Wittgenstein αρνείται ότι η ορθή χρήση του ρήματος χρειάζεται τη διαμεσολάβηση κάποιου είδους ενδοσκόπησης, ή ότι συνίσταται στην απλή συμμόρφωση με την χρήση των υπολοίπων ομιλητών της κοινότητας. Αντιθέτως, ισχυρίζεται πως το ρήμα 'πονάω' αντικαθιστά, φυσικά και μέσω μιας διαδικασίας εκμάθησης, πρωτόγονες, προ-γλωσσικές συμπεριφορές και αντιδράσεις και ότι η ορθή χρήση της φράσης αυτής, όπως και κάθε φράσης, εντός των γλωσσικών παιχνιδιών προϋποθέτει τη συμμετοχή του ομιλητή στο γενικότερο πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, στη μορφή ζωής.

Υποστηρίζεται, λοιπόν, υπό τη μορφή γραμματικής παρατήρησης, ότι η φράση 'πονάω' αντικαθιστά το κλάμα. Το παιδί, λέει ο Wittgenstein, μαθαίνει σιγά - σιγά να αντικαθιστά «την πρωταρχική, φυσική έκφραση του αισθήματος» με γλωσσικές εκφορές.⁶⁹ Αυτό είναι αποτέλεσμα της εκπαίδευσής του εντός της μορφής ζωής. Όμως, με την αναφορά σε *πρωταρχικές, φυσικές συμπεριφορές* είμαστε ήδη πέρα από τα όρια της γλώσσας. Εδώ οι 'γλωσσικές αναλύσεις' του Wittgenstein αναφέρονται σε κάτι το 'προ-γλωσσικό', σε κάτι το οποίο η γλώσσα θα έρθει να αντικαταστήσει.⁷⁰ Ο φιλόσοφος συνδέει την γλώσσα με το γενικό φυσικο-κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο των ανθρώπινων δραστηριοτήτων.⁷¹ Η ανάλυση της λέξης 'πονάω' εντάσσεται σε αυτή τη φιλοσοφική γραμμή και προσπαθεί να υποστηρίξει ότι η εφαρμογή τέτοιων εννοιών βασίζεται σε ένα προ-υπάρχον, κοινό για όλους τους εν δυνάμει ομιλητές, σύστημα συναισθημάτων και πρακτικών. Παράλληλα, όμως, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας ανάλυσης του Wittgenstein όπου, πέραν των γλωσσικών χρήσεων, ο φιλόσοφος ωθείται να αναφερθεί και σε κάτι που βρίσκεται *εκτός της γλώσσας*.⁷²

Πέραν τούτου, τα συμπεράσματα που ο Wittgenstein παρουσιάζει ως γλωσσικές παρατηρήσεις σχετικά με την ορθή χρήση των όρων, έχουν *αξίωση*

⁶⁸ Βλ. πιο πάνω, κεφ. III.A.1., σελ. 256-265 και *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 243-244, 253-257..

⁶⁹ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 244.

⁷⁰ Βλ. και Pears, D., 1995, σελ. 418 και passim. Κατά τον Pears, η αναφορά του Wittgenstein σε κάτι το πρωτόγονο και προ-γλωσσικό αποτελεί πτυχή των νατουραλιστικών του προκείμενων.

⁷¹ Βλ. πιο πάνω, κεφ. I.Γ.2, κεφ. II.B.3.2, κεφ. III.A.1.

⁷² Ο Pears (1995), μάλιστα, προτείνει ότι, εφόσον ο Wittgenstein προϋποθέτει πρωτόγονες αντιδράσεις και αισθήματα για τη θεωρία του, θα μπορούσε να έχει προχωρήσει τη νατουραλιστική του σκέψη και να συμπεριλαμβάνει στις μελέτες του και δεδομένα από επιστήμες, όπως η νευρολογία ή η ψυχολογία, που θα του έδιναν πιο καθαρή εικόνα για τις προ-γλωσσικές δομές των ανθρώπων, σπάζοντας έτσι τη διάκριση εμπειρικής- γλωσσικής έρευνας.

αναφοράς στο ίδιο το φαινόμενο. Από την ανάλυση της χρήση της λέξης «πόνος», θα οδηγηθούμε στην καλύτερη κατανόηση της έννοιας του πόνου. Η ανάλυση των εννοιών μας, όμως, μας δεσμεύει και σε *πεποιθήσεις* σχετικά με τις έννοιες αυτές. Η έννοια του πόνου θεωρείται μεταφράσιμη, καθότι στη βάση της είναι κοινή για όλους τους ανθρώπους. Παρομοίως, φωτίζεται όλο το πλέγμα των υποκειμενικών εμπειριών και προτασιακών στάσεων ως μεταφράσιμων και μη ιδιωτικών, και αναιρείται η εικόνα του νου ως ενός ιδιωτικού αμφιθεάτρου όπου λαμβάνει χώρα η ενδοσκόπηση. Όλα αυτά διαφωτίζουν τις *έννοιές* μας, διασαφηνίζουν το *νόημα* των όρων, έχουν όμως παράλληλα μια υπόρρητη αξίωση να αναφερθούν στα ίδια τα φαινόμενα και να υποδείξουν τη λειτουργία τους.

Η 'εννοιολογική' ανάλυση, τελικά, μας υποβάλει και *πεποιθήσεις* για τα συναφή φαινόμενα. Όταν κανείς δεχθεί τις αναλύσεις του Wittgenstein, δεσμεύεται και στο πώς θα μιλά, θα σκέφτεται, αλλά και θα αντιμετωπίζει τη γλώσσα ή το νου, όχι απλώς ως έννοια ή ως όρο, αλλά και ως δραστηριότητα ή λειτουργία. Δεσμεύεται, δηλαδή, για το πώς θα αντιμετωπίζει *τα ίδια τα φαινόμενα*, ποιές *πεποιθήσεις* θα έχει για αυτά ή ποιές εξηγήσεις θα δέχεται, ακόμα κι από την επιστήμη. Έτσι, π.χ., θα αρνηθεί κάθε απόπειρα αναγωγής και ταύτισης των νοητικών καταστάσεων με φυσικά συμβάντα του εγκεφάλου και κάθε απόπειρα εξήγησής τους με μηχανιστικούς όρους. Όπως, επίσης, θα πάρει θέση κατά της δυνατότητας κατασκευής τεχνητής νοημοσύνης από προγραμματιστές ηλεκτρονικών υπολογιστών. Αυτά είναι δύο παραδείγματα που δείχνουν ότι, αν συμφωνήσουμε με τις εννοιολογικές αναλύσεις του Wittgenstein, δεσμευόμαστε σε θέσεις και αντιλήψεις που υπερβαίνουν την ίδια την ανάλυση και σχετίζονται με φαινόμενα και δραστηριότητες πέραν των ορίων της φιλοσοφίας.

Σε ό,τι αφορά τον Austin δεν υπάρχει νομίζω αμφιβολία ότι το έργο του *How to Do Things with Words* σαφώς υπερβαίνει την απλή περιγραφή. Ενδεχομένως, μάλιστα, αυτό να συνιστά και τον προπομπό της επιστήμης της γλώσσας που ο Austin ευαγγελίζεται. Επιφυλάσσομαι και σχετικά με το κατά πόσο οι αναλύσεις του Wittgenstein μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς γλωσσικές περιγραφές. Πρώτον, επειδή συχνά προϋποθέτουν μη-γλωσσικά δεδομένα. Δεύτερον, επειδή δεσμεύουν όποιον τις αποδέχεται στον τρόπο που θα αντιμετωπίζει τα φαινόμενα που σχετίζονται με αυτές.

Η φιλοσοφία στον αντίποδα της επιστήμης.

Η απαίτηση για θεραπεία, για αντισυστηματικότητα ή για μια ενδογλωσσική περιγραφή της λογικής των εννοιών μας, προτάσσεται κυρίως για να αντιπαραθέσει τη φιλοσοφία με την επιστήμη, και έτσι, να αποδώσει έναν διακριτό και αυτόνομο έργο στη φιλοσοφία. Εδώ προσπάθησα να καταθέσω ορισμένες αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσο τα τρία αυτά αιτήματα ικανοποιούνται, ακόμα και από τη βιτγκενσταϊνική φιλοσοφία που τα θέτει πιεστικά.

Αυτό, όμως, που τελικά υποβόσκει σε όλη αυτήν την απόπειρα επαναπροδιορισμού της φιλοσοφικής μελέτης είναι ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ του εννοιολογικού- γραμματικού, από τη μία, το οποίο και αποτελεί το πεδίο έρευνας της φιλοσοφίας, και του εμπειρικού, από την άλλη, το οποίο αποτελεί τον χώρο της επιστήμης. Η φιλοσοφία περιγράφει και διασαφηνίζει τις έννοιές μας. Η επιστήμη περιγράφει, αλλά και εξηγεί τον κόσμο γύρω μας. Η φιλοσοφία θα διαφωτίσει την κατανόησή μας. Η επιστήμη θα μας προσφέρει νέα γνώση.

Βεβαίως, η άποψη πως η φιλοσοφία αποτελεί διασάφηση των εννοιών μας δεν είναι καινούργια. Όλη η αναλυτική παράδοση (συμπεριλαμβανομένου, όπως είδαμε, και του πρώιμου Wittgenstein) στηρίζεται σ' αυτή. Η στροφή στην καθημερινή γλώσσα, επαναθέτει πιο πιεστικά την ανάγκη διάκρισης μεταξύ του εννοιολογικού και του εμπειρικού. Έτσι, φιλόσοφοι όπως οι λογικοί θετικιστές, που σαφώς ταύτισαν το έργο της φιλοσοφίας με την ανάλυση της γλώσσας, τώρα κατηγορούνται ότι, ρωτώντας για την αντίληψη, καταπάτησαν τα όρια της γλώσσας: αποπειράθηκαν να μιλήσουν για κάτι το εμπειρικό (να εξηγήσουν, δηλαδή, πώς λειτουργεί η αντιληπτική μας ικανότητα), αλλά και να αναγάγουν την γλώσσα σε κάτι προ-εννοιακό (στις προτάσεις πρωτοκόλλου οι οποίες θα αναφέρονταν άμεσα στα αισθητηριακά δεδομένα). Οι φιλόσοφοι της κοινής γλώσσας προσπαθούν να μας επαναφέρουν στα όρια της φιλοσοφίας. Είναι, όμως, ζητούμενο κατά πόσο μπορούν –και αυτοί- να διακρίνουν ολοκληρωτικά μεταξύ φιλοσοφίας /εννοιολογικού, από τη μία πλευρά, και επιστήμης/ εμπειρικού, από την άλλη.

Σε ό,τι αφορά τον Austin, πρώτα, στο έργο του δεν έχουμε μια ρητή διατύπωση της άποψής του για το ζήτημα. Από λίγα χωρία,⁷³ αλλά κυρίως από τη διασαφητική του πρακτική, συμπεραίνουμε ότι αποδέχεται την διάκριση

⁷³ Βλ. πχ. *Philosophical Papers*, «A Plea for Excuses», σελ. 182, όπου ισχυρίζεται ότι η ανάλυση της γλώσσας θα διαφωτίσει την αντίληψη που έχουμε για τα φαινόμενα.

εννοιολογικού- εμπειρικού. Όμως, όπως και καμιά διάκριση στο έργο του Austin, έτσι και αυτή δεν είναι απόλυτη. Ο φιλόσοφος γράφει:

Στην ιστορία της ανθρώπινης έρευνας, η φιλοσοφία κατέχει το χώρο ενός αρχικού κεντρικού ήλιου, γόνιμου και πολυτάραχου: από καιρό εις καιρό απελευθερώνει κάποιο τμήμα του να πάρει τη θέση μιας επιστήμης... Αυτό συνέβη πριν από πολύ καιρό με τα μαθηματικά, και πάλι με τη γέννηση της φυσικής: τον τελευταίο αιώνα έχουμε γίνει μάρτυρες της ίδιας διαδικασίας, για άλλη μια φορά,... με τη γέννηση της επιστήμης της μαθηματικής λογικής, που προέκυψε από την κοινή εργασία των φιλοσόφων και των μαθηματικών.⁷⁴

Η ιδέα μας είναι οικεία: Η φιλοσοφία αποτελεί την απαρχή των επιστημών. Ανά περιόδους κάποια κομμάτια αυτονομούνται και αποτελούν μόνα τους ανεξάρτητα πεδία μελέτης. Τα μαθηματικά, η φυσική, η ψυχολογία και όλες σχεδόν οι ειδικές επιστήμες έχουν την αφετηρία τους στην ιστορία της φιλοσοφίας. Η εικόνα αυτή δίνει την εντύπωση ότι η επιστήμη είναι συνεχής με την φιλοσοφία. Κι όμως, δεν αντιφάσκει με τα παραπάνω: Όταν συσσωρευτεί εμπειρική γνώση για κάποιο αντικείμενο, αυτό αποκτά δική του ζωή και χρειάζεται επιστημονικές μεθόδους για να αναλυθεί. Η φιλοσοφία μπορεί, αν χρειαστεί, απλώς να περιγράψει τις σχετικές χρήσεις της γλώσσας μας. Κατά τον Austin, την ίδια εξέλιξη μπορεί να έχουν και σήμερα διάφορα αντικείμενα μελέτης και, ενώ αρχικά θεωρήθηκαν φιλοσοφικά, να εξελιχθούν σε αυτόνομες επιστήμες. Και έτσι συνεχίζει:

Δεν είναι, λοιπόν, δυνατό, στον επόμενο αιώνα, να δούμε την γέννηση, μέσα από τους κοινούς κόπους των φιλοσόφων, των φιλολόγων (grammarians), και των άλλων πολλών μελετητών της γλώσσας, μιας αληθινής και περιεκτικής επιστήμης της γλώσσας; Τότε θα έχουμε ξεφορτωθεί ένα ακόμα κομμάτι της φιλοσοφίας (θα 'χουν μείνει πολλά ακόμα), με τον μοναδικό τρόπο που μπορούμε να ξεφορτωθούμε τη φιλοσοφία, κλοτσώντας τη στο πάνω πάτωμα.⁷⁵

Η φράση το «πάνω πάτωμα» αναφέρεται στο πεδίο των ειδικών επιστημών. Βλέπουμε εδώ να επαναλαμβάνεται η βιτγκενσταϊκική ιδέα ότι η φιλοσοφία θα πρέπει να είναι *πάνω ή κάτω* από την επιστήμη, *όχι δίπλα*. Όμως, σύμφωνα με τον Austin, ακόμα και η μελέτη της γλώσσας θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μιας ειδικής επιστήμης. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι την εποχή που γράφει ο φιλόσοφος η γλωσσολογία ήδη αποτελεί αυτόνομο κλάδο. Για ποια

⁷⁴ *Philosophical Papers*, «Ifs and Cans», 232.

⁷⁵ *Philosophical Papers*, «Ifs and Cans», σελ. 232, η υπογράμμιση δική μου.

επιστήμη της γλώσσας μιλά, τότε, ο φιλόσοφος; Πιθανώς να αναφέρεται σε μια μελλοντική μετεξέλιξη της γλωσσαναλυτικής μεθόδου ή της θεωρίας των ομιλιακών ενεργημάτων. Ότι και αν έχει στο μυαλό του ο Austin, όμως, φαίνεται εδώ ότι δέχεται μια κάποιου είδους επικοινωνία μεταξύ εννοιολογικού και εμπειρικού. Κάτι που αποτελούσε φιλοσοφική έγνοια μπορεί με τον καιρό να αποσπαστεί σε αυτόνομο αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Η διαδικασία αυτή είναι συνεχής.

Παρόμοια, αλλά πολύ πιο εύγλωττη είναι η εικόνα που μας δίνει ο Wittgenstein. Ο φιλόσοφος παντού προϋποθέτει την διάκριση εννοιολογικού-εμπειρικού. Την θεματοποιεί κυρίως στο *Περί Βεβαιότητας*. Το εννοιολογικό:

... είναι το κληρονομημένο υπόβαθρο πάνω στο οποίο κάνω ένα διαχωρισμό ανάμεσα στο αληθινό και το εσφαλμένο.

Οι προτάσεις που περιγράφουν αυτό το κοσμοείδωλο μπορεί εν μέρει να είναι ένα είδος μυθολογίας ...

Μπορεί να τονιστεί πως μερικές προτάσεις που έχουν τη μορφή εμπειρικών προτάσεων, παγιώθηκαν και λειτούργησαν ως δίαυλοι για τέτοιες εμπειρικές προτάσεις που δεν ήταν πάγιες αλλά ρευστές· κι αυτή η σχέση άλλαξε με το χρόνο, δηλαδή οι ρευστές προτάσεις παγιώθηκαν κι οι πάγιες έγιναν ρευστές.

Η μυθολογία μπορεί να ξαναγυρίσει σε μια κατάσταση ρευστή, η κοίτη των σκέψεων μπορεί να μετακινηθεί. Αλλά κάνω μια διάκριση ανάμεσα στην κίνηση των νερών στην κοίτη του ποταμού και στη μετακίνηση της ίδιας της κοίτης, παρ' όλο που δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ της μιας και της άλλης.

Αλλά, εάν κάποιος πει: «Λοιπόν, η λογική είναι επίσης μια εμπειρική επιστήμη» θα έχει κάνει λάθος...

Ακόμα κι η όχθη του ποταμού αυτού αποτελείται κατά ένα μέρος από σκληρό βράχο, βράχο που δεν αλλάζει παρά μόνο αδιόρατα, και κατά ένα άλλο μέρος από άμμο που τώρα βρίσκεται σε ένα μέρος και μετά σε ένα άλλο, καθώς παρασύρεται ή κατακάθεται.⁷⁶

Στο παραπάνω απόσπασμα, οι εμπειρικές προτάσεις παρομοιάζονται με το ρεύμα στο ποτάμι, ενώ οι γραμματικές προτάσεις με την κοίτη του ποταμού. Ανάμεσά τους, άλλες είναι πιο ρευστές κι άλλες αποτελούν το σκληρό βράχο, το bedrock πλαίσιο των πεποιθήσεών μας, αυτό που τίθεται πέραν της αμφισβήτησης. Η διάκριση, λοιπόν, δεν είναι απόλυτη (παρ. 94-96): Οι έννοιες της γλώσσας μας ή της μορφής ζωής μας επηρεάζουν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την εμπειρική

⁷⁶ Wittgenstein, 1989, *Περί Βεβαιότητας*, παρ. 94-99. Η μετάφραση είναι του Κ. Βουδούρη.

πραγματικότητα, αλλά, και αντιστρόφως, η εμπειρία μας, ο κόσμος, η επιστήμη, τροφοδοτεί συνεχώς τη γλώσσα μας και με νέες έννοιες.⁷⁷

Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των παραγράφων 106, 111 του *Περί Βεβαιότητας*. Εκεί ο Wittgenstein δίνει παραδείγματα εκφοράς της πρότασης: «υπάρχει άνθρωπος που έχει πάει στο φεγγάρι», υποστηρίζοντας πως μια τέτοια πεποίθηση είναι α-νόητη εντός του δικού μας γνωστικού και γλωσσικού συστήματος. Αν όμως μια τέτοια εκφορά ήταν στην εποχή του Wittgenstein αδιανόητη, σήμερα αποτελεί κομμάτι των βεβαιοτήτων μας. Κι όμως, η αλλαγή της στάσης μας απέναντι σε αυτή την εκφορά συντελέστηκε από την εξέλιξη στον εμπειρικό κόσμο, στον κόσμο των γεγονότων που συνέβαλε και στην εξέλιξη των αντίστοιχων γλωσσικών παιχνιδιών.⁷⁸

Η εμπειρία μπορεί επομένως να τροφοδοτήσει τις έννοιές μας. Αυτό ο Wittgenstein το αποδέχεται. Δεν πιστεύει, όμως, ότι είναι δυνατόν οι έννοιές μας να αναχθούν σε εμπειρικά γεγονότα. Το εννοιολογικό είναι κανονιστικό, και, ως εκ τούτου, μη αναγώγιμο. Υπάγεται σε κανόνες και δεν μπορεί να αναχθεί σε μηχανισμούς και γεγονότα. Έτσι, παρά το γεγονός ότι είναι αδύνατον να χαραχθεί ένα σαφές όριο μεταξύ δύο περιοχών, δεν σημαίνει ότι οι δύο αυτές περιοχές δεν είναι λογικώς διαφορετικές. Ίσως ο «σκληρός βράχος» των πεποιθήσεών μας, με τον καιρό, να αλλάξει. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε, στην παρούσα στιγμή, να διακρίνουμε το γραμματικό από το εμπειρικό. Η θέση του Wittgenstein δεν έχει καμία σχέση με τις απόψεις του W.V. Quine, ο οποίος δεν δέχεται *κατ' αρχήν* ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ εμπειρικού και εννοιολογικού.⁷⁹

Η διάκριση είναι, επομένως, μια λογική διάκριση και η αναγωγή καθίσταται αδύνατη ακριβώς γι' αυτό.⁸⁰ Εδώ θα δεχτούμε την θέση περί αδυνατότητας της αναγωγής του εννοιολογικού στο εμπειρικό. Παραμένουν κι έτσι όμως κάποια ζητήματα ανοιχτά.

Κατ' αρχάς, αν οι Wittgenstein και Austin έχουν δίκιο και οι δύο αυτές δραστηριότητες (η επιστημονική και η φιλοσοφική) είναι εντελώς διακριτές, σε τι ακριβώς συνίσταται η διαφορά και πώς, ενώ οι επιστήμονες καταφέρνουν να κάνουν

⁷⁷ Αυτή είναι η αρχή του επιχειρήματος του Quine, ο οποίος και τελικά καταλήγει στην απόλυτη άρση της διάκρισης εννοιολογικού – εμπειρικού. Βλ. Quine, 1980β. Επίσης, στα ελληνικά, βλ. Πατέλλη, 1991, σελ. 21- 59.

⁷⁸ Υπενθυμίζουμε ότι τα γλωσσικά παιχνίδια δεν θεωρούνται στάσιμα και αναλλοίωτα, αντιθέτως διαρκώς γεννιούνται νέα, ενώ άλλα ξεχνιούνται και πεθαίνουν. Βλ. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 23.

⁷⁹ Βλ. Quine, 1980β και Πατέλλη, 1991. Για τη διαφορά Quine και Wittgenstein, βλ. και Arrington & Glock (eds), 1996 και Hacker, 1996, σελ. 183-189 και 207-227. Επίσης, Κωβαίος, 1996, σελ. 358-359.

υποθέσεις για τα εμπειρικά φαινόμενα, να ανακαλύπτουν μηχανισμούς, να διατυπώνουν νόμους, εν ολίγοις, να εξηγούν τον εμπειρικό κόσμο, οι φιλόσοφοι συνεχώς παραβιάζουν τα όρια της γλώσσας μας; Είναι μια ιδιαίτερη ικανότητα ή τεχνική που οι επιστήμονες εφαρμόζουν και η οποία λείπει ειδικά από τους φιλοσόφους;

Ο Austin μοιάζει να ασπάζεται μια τέτοια άποψη:

Παρά την εκτεταμένη και οξυδερκή (acute) παρατήρηση φαινομένων που σχετίζονται με την πράξη που είναι ενσωματωμένη στην κοινή γλώσσα, οι σύγχρονοι επιστήμονες είναι ικανοί μου φαίνεται να αποκαλύψουν την ανεπάρκειά της σε πολλά σημεία, ίσως απλώς επειδή έχουν πρόσβαση σε πιο περιεκτικά δεδομένα και τα έχουν μελετήσει με περισσότερο καθολικό και αμερόληπτο ενδιαφέρον απ' ό,τι ο κοινός άνθρωπος ή ακόμα και ο δικηγόρος, είχε την ευκαιρία να κάνει.⁸¹

Ο επιστήμονας προσφέρει νέα γνώση επειδή στηρίζεται σε πιο εμπειριστατωμένες παρατηρήσεις: μελετούν πιο περιεκτικά δεδομένα, η μελέτη τους γίνεται με καθολικό και αμερόληπτο ενδιαφέρον. Οι μέθοδοι, λοιπόν, που ακολουθούν οι επιστήμονες τους φέρνουν πιο κοντά στη γνώση και τους καθιστούν ικανούς να παρεμβαίνουν, να αποκαλύπτουν τα σφάλματα ή τις ανεπάρκειες της κοινής γλώσσας και έτσι να τη διορθώνουν. Έτσι, ενώ ο φιλόσοφος θα μας περιγράψει, π.χ., ποια είναι η ορθή χρήση της λέξης «ψάρι», σε κάποια δεδομένη χρονική στιγμή, ο επιστήμονας, μπορεί να επέμβει στη χρήση αυτή και να τη διορθώσει, μαθαίνοντάς μας πως πολλά από τα ζώα που ονομάζαμε «ψάρια», π.χ. η φάλαινα, δεν ανήκουν σε αυτή την κατηγορία.

Ο Austin στα ελάχιστα αποσπάσματα στα οποία αναφέρεται στις σχέσεις επιστήμης φιλοσοφίας υπαινίσσεται ότι η διαφορά είναι στη μέθοδο. Γι' αυτό ίσως και προσπαθεί όσο γίνεται να μιμηθεί επιστημονικές μεθόδους.⁸² Αναφέραμε ήδη εν τάχη ότι ολόκληρη η γλωσσική στροφή έχει ερμηνευτεί ως απόπειρα να καταστήσει την φιλοσοφία πιο επιστημονική βασίζοντας την σε στέρεα δεδομένα, τα δεδομένα της γλώσσας μας.⁸³

Δεν νομίζω ότι ο Wittgenstein, όμως, θα μπορούσε να απαντήσει το ίδιο, να ισχυριστεί, δηλαδή, ότι ο επιστήμονας διαθέτει απλώς καλύτερες μεθόδους. Επίσης, θα ήταν, πιστεύω, γενικά, πολύ πιο φειδωλός από τον Austin και δεν θα

⁸⁰ Βλ. ενδεικτικά, Strawson, P.F., 2003.

⁸¹ *Philosophical Papers*, «A Plea for Excuses», σελ.203.

⁸² Βλ. Urmson, J.O., 1967 και πιο κάτω.

⁸³ Βλ. Rorty, R., 1967b.

παραχωρούσε εύκολα το δικαίωμα στην επιστήμη να διορθώνει συλλήβδην την κοινή γλώσσα. Η φιλοσοφική α-νοησία σχετίζεται με τη γενικότητα ή την «ανοικτότητα» των φιλοσοφικών ερωτημάτων, με μια απόπειρα να κοιτάξουμε τον κόσμο «από το πουθενά». Μια τέτοια απόπειρα θα ήταν εξίσου α-νόητη και για έναν επιστήμονα. Κατά τον Wittgenstein, το παιχνίδι της εξήγησης είναι ένα νόμιμο γλωσσικό παιχνίδι,⁸⁴ ένα παίγνιο που, όπως κι όλα τα άλλα, αποτελεί κομμάτι της μορφής ζωής μας. Ως τέτοιο έχει το δικαίωμα να διατυπώνει θεωρίες και μεθόδους να τις ελέγχει. Αλλά δεν μπορεί να επιβάλλεται σε όλα τα άλλα γλωσσικά παιχνίδια και να αλλάζει τους κανόνες τους. Η χρήση μιας πρότασης δεν μπορεί παρά να είναι διαφορετική εντός ενός γλωσσικού παιχνιδιού και διαφορετική εντός ενός άλλου. Η ίδια φράση, έτσι, μπορεί να χρησιμοποιηθεί άλλοτε ως εννοιολογική διασάφηση και άλλοτε ως εμπειρική πρόταση, ποτέ όμως ταυτόχρονα και με τις δύο χρήσεις.⁸⁵ Τα γλωσσικά παιχνίδια των επιστημόνων έχουν δικούς του κανόνες και στόχους, αλλά αποτελούν κομμάτι της μορφής ζωής μας. Αυτό θα πρέπει να σημαίνει ότι ο επιστήμονας εξίσου προσεγγίζει τα φαινόμενα υπό το πρίσμα του κοσμοειδώλου που μας επιβάλουν οι έννοιές μας.

Η διαφορά μεταξύ Austin και Wittgenstein δεν σταματά εκεί. Κανένας από τους δύο δεν αρνείται την αξίωση της γλώσσας να περιγράφει αληθώς τον κόσμο. Όμως στον Austin η αξίωση αυτή ενυπάρχει μέσα σε κάθε γλωσσική εκφορά μας, υποδηλώνεται δε με την έννοια του *λεκτικού* ενεργήματος.⁸⁶ Υπενθυμίζω ότι, σύμφωνα με τη θεωρία των ομιλιακών ενεργημάτων, που ο Austin διατυπώνει στο *How to Do Things with Words*, κάθε εκφορά μας συνιστά τρία ταυτόχρονα ομιλιακά ενεργήματα: το «λεκτικό» (“locutionary act”), την εκφορά ήχων με *σημασία και αναφορά*, το «ενδολεκτικό» (“illocutionary act”), την επιτέλεση κάποιας πράξης δια μέσου της εκφοράς μας, για παράδειγμα, την επιτέλεση μιας υπόσχεσης, προσταγής, δήλωσης, και το «περιεκτικό» ενέργημα (“perlocutionary act”), τις μετέπειτα επιπτώσεις της εκφοράς μας, π.χ. ότι προσβάλαμε κάποιον ή ότι τον εξαπατήσαμε κ.α. Μπορούμε να συμπεράνουμε, σύμφωνα με τα παραπάνω, ότι στην γλώσσα της επιστήμης δίνεται μια επιπλέον προτεραιότητα στο *λεκτικό ενέργημα*. Αυτό ενσαρκώνει τον φορέα της παραδοσιακής *αναφοράς και σημασίας*, αυτό καταδεικνύει

⁸⁴ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ.23.

⁸⁵ Hacker, 1996, σελ.214.

⁸⁶ Αναφέρομαι στη διάκριση λεκτικού, ενδολεκτικού, και περιλεκτικού ενεργήματος: *How to Do Things with Words*, κεφ. 9,10, σελ. 109-132 /και στην ελληνική μετάφραση, σελ. 132-156. Το “λεκτικό ενέργημα” περιγράφεται ως η εκφορά λέξεων με σημασία και αναφορά. Δες και πιο κάτω.

κατά πόσο μια πρόταση ανταποκρίνεται στην εξωγλωσσική πραγματικότητα, και, άρα, αυτό αποτελεί και τον φορέα αλήθειας ή ψεύδους μιας πρότασης. Ο Austin θα ισχυριζόταν ότι και στις εκφορές των επιστημόνων ενυπάρχουν και τα τρία ενεργήματα. Όμως, οι επιστημονικές μέθοδοι είναι προσανατολισμένες ώστε να ανιχνεύουν την αλήθεια, την αντιστοιχία με τα γεγονότα, κατά τρόπο που η κοινή γλώσσα δεν χρειάζεται να είναι. Κι έτσι, ενώ στην καθημερινή μας γλώσσα, το νόημα συνίσταται κυρίως στο ενδολεκτικό ενέργημα, η γλώσσα των επιστημών αποδίδει μία επιπλέον προτεραιότητα στο λεκτικό.

Στον Wittgenstein, αντιθέτως, η περιγραφή και η εξήγηση της εξωγλωσσικής πραγματικότητας μοιάζει να αποτελεί ένα αυτοτελές γλωσσικό παιχνίδι, το οποίο υπάγεται σε δικούς του κανόνες.⁸⁷ Επομένως, ενώ για τον Austin ολόκληρη η γλώσσα υπάγεται στους ίδιους περίπου βασικούς περιορισμούς, με μια διαφορά προτεραιότητας μόνο, στον Wittgenstein οι κανόνες ποικίλουν ανάλογα με το γλωσσικό παιχνίδι που παίζεται κάθε φορά. Η επιστήμη ενδεχομένως συνιστά ένα αυτοτελές παίγνιο με δικούς του στόχους. Αποτελεί, πάντως, κομμάτι της μορφής ζωής μας και ως τέτοιο υπάγεται στους γενικότερους περιορισμούς που μας θέτει το βραχώδες υπόστρωμα των εννοιών μας. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι εμπειρικές προτάσεις περιγράφονται από τον Wittgenstein ως το ρεύμα που κυλά εντός της κοίτης του ποταμού (της γραμματικής).

Βεβαίως, ακόμα και αν δεχθούμε μια τέτοια εικόνα της επιστήμης, παραμένει το ερώτημα: γιατί αυτό το γλωσσικό παιχνίδι δικαιούται να διατυπώνει θεωρίες, ενώ το φιλοσοφικό όχι. Η μόνη απάντηση είναι πως η φιλοσοφία δεν αποτελεί ένα ακόμα γλωσσικό παιχνίδι. Έχει αναλάβει την εποπτεία του συνόλου των γλωσσικών παιχνιδιών και της μορφής ζωής μας.⁸⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο κερδίζει έναν κεντρικό και αυτόνομο ρόλο.

Οι θέσεις αυτές, όμως, δεν αποτελούν απλή διατύπωση των των προ-θεωρητικών μας προδιαθέσεων, ούτε και προκύπτουν από μια απλή διασάφηση της λογικής των εννοιών μας. Η καθημερινή γλώσσα δεν έχει θέση πάνω σε αυτά τα ζητήματα και πιθανώς ούτε και ενδιαφέρον. Η όλη συζήτηση απηχεί

⁸⁷ *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 23.

⁸⁸ Για το αίτημα της εποπτείας, βλ. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 92, 122-126, 132-133 και Backer & Hacker, 1997, σελ. 305-309.

μεταφιλοσοφικές⁸⁹ απόψεις και θεωρητικές απόπειρες να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος της φιλοσοφίας απέναντι στην όλο και μεγαλύτερη επέκταση της επιστήμης σε ζητήματα που παραδοσιακά θεωρούνταν φιλοσοφικά. Συνιστά, παράλληλα, μία προσπάθεια να ανακτήσει η φιλοσοφία την αυτονομία της και το κύρος της ως ιδιαίτερος κλάδος. Η αυτονομία αυτή, όμως, έρχεται με κόστος την παραδοχή ότι ένα μεγάλο κομμάτι του κόσμου μας, η εμπειρική πραγματικότητα, ο κόσμος των εμπειρικών φαινομένων δεν αποτελεί πεδίο μελέτης της φιλοσοφίας. Και, καθώς τα όρια του εννοιολογικού δεν είναι παγιωμένα, όλο και καινούργια τμήματα είναι δυνατόν να αυτονομούνται και να καθίστανται αντικείμενα επιστημονικής μελέτης.

Επίλογος.

Οι απόψεις των Wittgenstein και Austin απηχούν έναν διάλογο που διεξάγεται ακατάπαυστα στη φιλοσοφία από τα χρόνια του I. Kant, πιθανώς, και ως τις μέρες μας. Αφορούν μεταφιλοσοφικές ανησυχίες και απηχούν μια αγωνία για την διασφάλιση της αυτονομίας της φιλοσοφίας. Όμως, το γεγονός και μόνο ότι αυτοί οι δύο φιλόσοφοι ξεκινούν με τα ίδια κίνητρα, από τις ίδιες βασικές θεωρητικές παραδοχές, και καταλήγουν σε σημαντικά διαφοροποιημένες φιλοσοφικές πρακτικές θα πρέπει να μας υποψιάσει ότι, πριν από οτιδήποτε άλλο, είναι απαραίτητο να διασαφηνιστεί επιτέλους και ο ίδιος ο όρος της «εννοιολογικής ανάλυσης».

Οι Wittgenstein και Austin προχωρούν στις αναλύσεις τους θεωρώντας δεδομένο ότι υπάρχει μια κοινή γλώσσα, ότι οι δικές τους απαντήσεις την περιγράφουν επαρκώς και ότι η κοινή γλώσσα μπορεί να χρησιμεύσει ως κριτήριο φιλοσοφικών απόψεων και πρακτικών. Όμως συχνά καταλήγουν σε θέσεις που υπερβαίνουν μια απλή περιγραφή των γλωσσικών μας χρήσεων, ενώ και οι ίδιες οι συνιστώσες του στοχασμού τους φανερώνουν θεωρητικές δεσμεύσεις που χρήζουν περαιτέρω δικαιολόγησης για να μπορέσουν να χρησιμεύσουν ως νόρμα της φιλοσοφικής έρευνας.

Σήμερα, η εμμονή σε αμιγώς γλωσσικές αναλύσεις έχει πια εγκαταλειφθεί. Όσοι επιμένουν ότι η φιλοσοφία ταυτίζεται με εννοιολογική ανάλυση, αναφέρονται

⁸⁹ Η διάκριση μεταξύ μεταφιλοσοφίας και φιλοσοφίας είναι, ομολογουμένως, μια προβληματική διάκριση, αφού και κάθε μεταφιλοσοφική συζήτηση είναι αμιγώς φιλοσοφική. Και ο Wittgenstein θα ήταν πολύ επιφυλακτικός απέναντι στην ιδέα της μετα-έρευνας στη φιλοσοφία (Βλ. *Φιλοσοφικές Έρευνες*, παρ. 121). Χρησιμοποιώ τον όρο χάρη συντομίας κυρίως, αποκαλώντας 'μεταφιλοσοφική' κάθε αναστοχαστική μελέτη για τη φύση, τις μεθόδους της φιλοσοφίας.

πια στις προ-θεωρητικές μας διαισθήσεις, παρά τις χρήσεις της κοινής γλώσσας.⁹⁰ Η βασική ιδέα, όμως, παραμένει η ίδια: Προστρέχουμε στην προ-φιλοσοφική αντίληψή μας για τον κόσμο προκειμένου να διευκρινίσουμε τη λογική των κοινών εννοιών μας.⁹¹ Κι αν πριν βασιζόμασταν στα δεδομένα της καθημερινής μας γλωσσικής συμπεριφοράς και τα χρησιμοποιούσαμε ως τεκμήριο που θα μας κατευθύνει, ώστε να αποκαλύψουμε τη λειτουργία των εννοιών μας και την προ-θεωρητική κατανόησή μας, τώρα επικαλούμαστε κάτι ακόμα πιο ομιχλώδες, *τις διαισθήσεις μας*.

Όμως, η ταύτιση της φιλοσοφίας με εννοιολογική ανάλυση, ούτως ή άλλως, δεν προκύπτει ως απλή περιγραφή του προ-θεωρητικού εννοιολογικού μας οπλοστασίου. Αποκαλύπτει τις θεωρητικές απόψεις των φιλοσόφων που την πρεσβεύουν, θεωρητικές θέσεις οι οποίες θεωρούνται δεδομένες, ενώ χρειάζονται περαιτέρω δικαιολόγηση και ανάλυση. Και, συγκεκριμένα, θεωρείται δεδομένο: (1) ότι το πλέγμα των εννοιών μας, μας υποβάλλει *κοινές ενοράσεις*, διαισθήσεις ή ακόμα και προκαταλήψεις που είναι δεσμευτικές, υπό την έννοια ότι τίθενται πέραν κάθε έλλογης απόπειρας δικαιολόγησης ή αμφισβήτησης, (2) ότι η φιλοσοφία *μπορεί* και (3) *πρέπει* να περιγράψει αυτές τις ενοράσεις.

Οι ιδέες αυτές είναι ζωντανές σήμερα και αποτελούν τις βασικές συνιστώσες κάθε απόπειρας ταύτισης της φιλοσοφίας με εννοιολογική ανάλυση. Εκφράζουν δε την πιο συνηθισμένη υπεράσπιση της αυτοτέλειας του έργου της φιλοσοφίας ενάντια σε μορφές ακραίου νατουραλισμού.⁹² Όμως, είναι ζητούμενο το κατά πόσο (1) υπάρχει ένα τέτοιο πλέγμα κοινών εννοιών ή (2) το κατά πόσο η φιλοσοφία το έχει πράγματι περιγράψει (ή μπορεί να το περιγράψει). Το σημαντικότερο όλων, όμως, είναι (3) ότι ακόμα και η επίκληση ενός φαινομενικά 'ουδέτερου' κριτηρίου, όπως αυτού της κοινής γλώσσας ή των προ-θεωρητικών μας διαισθήσεων, αποτελεί, και πρέπει να αντιμετωπίζεται, ως μια *θεωρητική στάση*. Από τη στιγμή, λοιπόν, που μιλάμε για μια κανονιστική νόρμα, για ένα κριτήριο, δεν μπορούμε να αποφύγουμε την θεωρία. Η επιλογή ενός κριτηρίου δεν μπορεί παρά να συνιστά μια *θεωρητική επιλογή*. Θα πρέπει, επομένως, ή να αντιμετωπιστεί ως τέτοιο και να δικαιολογηθεί περαιτέρω, ούτως ώστε να χρησιμεύσει ως υπεράσπιση της αυτοτέλειας και της αυτονομίας της φιλοσοφίας, ή να εγκαταλειφθεί.

⁹⁰ Σύμφωνα με τους DePaul, M. & Ramsey, W., 1998 αλλά και τον Gutting, G., 1998, η επίκληση των διαισθήσεων συνοδεύει κάθε απόπειρα διάκρισης μεταξύ επιστήμης και φιλοσοφίας.

⁹¹ Βλ. ενδεικτικά, Putnam, H., 2000 McDowell, 2000.

Αναφερόμενα έργα:

- Arrigton, R.L. & Glock, H.J., 1996, *Wittgenstein and Quine*, Routledge, London.
- Austin, J.L., 1964, *Sense and Sensibilia*, G.J. Warnock, (ed), Oxford University Press, Oxford.
- Austin, J.L., 1975, *How to Do Things with Words*, J.O. Urmson (ed), Oxford University Press.
- Austin, J.L., 1979, *Philosophical Papers*, J.O. Urmson, G.J. Warnock, (eds), Oxford University Press, Oxford, 3rd edition.
- Austin, J.L., 2003, *Πώς να κάνουμε πράγματα με τις λέξεις*, μτφ. Α.Μπίστης, επιμ. Χ.Χρόνης, Το Βιβλιοπωλείον της “Εστίας”, Αθήνα.
- Ayer, A. J., 1973b, “Has Austin Refuted the Sense- Datum Theory?” στο Ayer, A. J., *Metaphysics and Common Sense*, The MacMillan Press LTD.
- Baker G.P. & Hacker P.M.S., 1997, *Wittgenstein: Meaning and Understanding*, vol.1, Blackwell, Oxford.
- Baker, G.P. & Hacker, P.M.S., 1984, *Scepticism, Rules and Language*, Blackwell, Oxford.
- Baldwin, T., (ed), 1993, *G.E. Moore: Selected Writings*, Routledge, London –New York.
- DePaul, M.& Ramsey, W., 1998, «Preface», στο DePaul, M.& Ramsey, W., 1998, *Rethinking Intuition*, Rowman & Littlefield, New York, σελ.i-xvi.
- DePaul, M.& Ramsey, W., 1998, *Rethinking Intuition*, Rowman & Littlefield, New York.
- DiGiovanna, J., 1989, *Linguistic Phenomenology*, Peter Lang, New York.
- Dummett, M., 1978, *Truth and Other Enigmas*, Harvard University Press.
- Dummett, M., 1978α, “Oxford Philosophy” στο Dummett, M., 1978, *Truth and Other Enigmas*, Harvard University Press σ.431-436.
- Dummett, M., 1978β, “Can Analytic Philosophy be Systematic and Ought it to Be?” στο Dummett, M., 1978, *Truth and Other Enigmas*, Harvard University Press, σ. 437-458.
- Engel, P., 2000, *Η Αλήθεια*, μτφ. Σ. Βιρβιδάκης, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα.
- Fogelin, R.J., 1994, *Pyrronian Reflections on Knowledge and Justification*, Oxford University Press, Oxford.
- Glock, H.J., 1996, *A Wittgenstein Dictionary*, Blackwell, Oxford.
- Graham, K., 1977, *J. L. Austin: A Critique of Ordinary Language Philosophy*, Humanities Press, New Jersey.
- Grayling, A.C., 1996, *Wittgenstein*, Oxford University Press, Oxford.
- Gutting, G., 1998, «Rethinking Intuition» στο DePaul, M.& Ramsey, W., 1998, *Rethinking Intuition*, Rowman & Littlefield, New York, σελ. 3-17.
- Hacker, P.M.S., 1986, *Insight and Illusion*, Clarendon Press, Oxford.
- Hacker, P.M.S., 1996, *Wittgenstein’s Place in Twentieth-Century Analytic Philosophy*, Blackwell, Oxford.

⁹² Κυρίως, ως αντεπιχείρημα στην θεώρηση της φιλοσοφίας ως παρασιτικής της επιστήμης ή ως συνεχούς με αυτήν. Βλ. ενδεικτικά Strawson, 2003, Putnam, 1983a,b, 1984, McDowell, 2000,

- Hacker, P.M.S., 1999, *Wittgenstein on Human Nature*, Phoenix, London.
- Kenny, A., 1984, *The Legacy of Wittgenstein*, Basil Blackwell.
- Kindi, V., 1998, "Is Wittgenstein's Resort to Ordinary Language an Appeal to Empirical Facts?" στο *Metaphilosophy* 29 (4), σελ. 298- 305.
- Lear, J., 1998a, *Open Minded*, Harvard University Press, Cambridge, Mass, σ. 247-300.
- Lear, J., 1998b, «Ας αφήσουμε τον κόσμο ως έχει», μτφρ. Χ.Μητσοπούλου, *Δευκαλίων*, τόμ. 16/2, Δεκέμβριος 1998, σ. 201-227
- McDowell, J., 1988, "Criteria, Defeasibility and Knowledge", στο Dancy, J., (ed), *Perceptual Knowledge*, Oxford University Press, Oxford.
- McDowell, J., 1989, "One Strand in The Private Language Argument" στο *Wittgenstein in Focus*, Rodopi, Amsterdam.
- McDowell, J., 2000, *Mind and World*, Harvard University Press, Cambridge Mass- London.
- McGinn, M., 1997, *Wittgenstein and the Philosophical Investigations*, Routledge, London.
- Miller, A., 1998, *Philosophy of Language*, Routledge, London –New York .
- Moore, G. E., 1975, "Μια Υπεράσπιση του Κοινού Νου", μτφ. Μυρτώ Δραγώνα –Μονάχου, *Δευκαλίων* 15, Σεπτέμβριος 1975, σελ. 241- 268.
- Moore, G.E., 1993b, «Proof of an External World» στο Baldwin, T., (ed), 1993, *G.E. Moore: Selected Writings*, Routledge , London –New York, σελ. 147- 170.
- Patellis, I./Πατέλλη, I., «Philosopher's Language and Philosophy of Language/ Η φιλοσοφία της γλώσσας και η γλώσσα των φιλοσόφων», (bilingual), *Δευκαλίων* 37, σελ. 3-44.
- Pears, D., 1995, "Wittgenstein's Naturalism", στο *The Monist*, v.78, October 1995, σελ. 411-424.
- Phillips, D.Z., 1999, *Philosophy's Cool Place*, Cornell University Press, Ithaca –London.
- Putnam, H., 2000a, *The Theefold Cord: Mind, Body and the World*, Columbia University Press, New York.
- Quine, W.V., 1980, *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Quine, W.V., 1980b, "Two Dogmas of Empiricism" στο Quine, W.V., *From a Logical Point of View*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Rorty, R., (ed), 1967a, *The linguistic Turn*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Rorty, R., 1967b, "Metaphilosophical Difficulties of Linguistic Philosophy", στο Rorty, R. (ed), 1967, *The Linguistic Turn*, The University of Chicago Press, Chicago and London, σ. 1- 39.
- Ryle, G., 1963, "Ordinary Language" στο Caton, E.C., (ed), *Philosophy and Ordinary Language*, University of Illinois Press, Urbana, σελ. 108-127.
- Schulte, J., 2001, "Wittgenstein's Quietism», στο *Metaphysics in the Post-Metaphysical Age*, U. Meixner (ed), Oeubahpt, Wien, σελ. 37-50.
- Soames, S., 2003, *Philosophical Analysis in the Twentieth Century*, vol. 1-2, Princeton University Press.
- Sorensen, R.A., 1993, *Pseudo-Problems*, Routledge, London & New York.
- Strawson, P.F., 1967, "Analysis, Science and Metaphysics", στο Rorty, Richard, (ed), *The linguistic Turn*, The University of Chicago Press, Chicago and London, σελ 312- 330.

- Strawson, P.F., 2003, *Σκεπτικισμός και φυσιοκρατία*, μτφ. Ε. Μυλωνάκη, επιμ. Σ. Βιρβιδάκης, Εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα.
- Urmson, J.O., 1963, *Philosophical Analysis*, Clarendon Press, Oxford.
- Virvidakis, S., 1984, *Transcendental Arguments, Transcendental Idealism and Scepticism*, Princeton, (διδακτορική διατριβή).
- Virvidakis, S., 1990, "Wittgenstein and the Development of Transcendental Philosophy", στο R. Haller & J. Brandl (eds.), *Wittgenstein; Towards a Re-Evaluation*, Proceedings of the 14th Wittgenstein-Symposium: Centenary Celebration, 13th to 20th August 1989, Kirchberg am Wechsel, Wien 1990: Hölder-Pichler-Tempsky Verlag, σελ. 144-46.
- Williams, B., 1981, «Wittgenstein and Idealism» στο Williams, B., *Moral Luck*, Cambridge University Press, σ.144-163.
- Wittgenstein, L., 1977, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, Εκδ. Παπαζήση, μτφ. Π. Χριστοδουλίδης, Αθήνα.
- Wittgenstein, L., 1978, *Tractatus Logico-Philosophicus*, μτφρ. Θ. Κιτσόπουλος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Wittgenstein, L., 1984, *Το Μπλε και το Καφέ βιβλίο*, μτφ. Κ.Κωβαίος, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Wittgenstein, L., 1989, *Περί της Βεβαιότητας*, μτφρ. Κ. Βουδούρης, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Zangwill, N., 1992, «Quietism», *Midwest Studies in Philosophy*, XVII, σελ. 160-176.
- Αυγελής, Ν., 1993, *Φιλοσοφία και ιστορία της επιστήμης*, Θεσσαλονίκη.
- Βενιέρη, Μ., 1989/90, «Moore, Wittgenstein και Σκεπτικισμός», Θ. Βέικος (επιμ.), *Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Φιλοσοφίας: Σκεπτικισμός*, Πρακτικά 1989/90.
- Βιρβιδάκης, Σ., 1991, "Η γλωσσαναλυτική μέθοδος και το πρόβλημα της φιλοσοφικής γνώσης", στο Γιάννης Τζαβάρας (επιμ.), *Συμπόσιο Wittgenstein*, Αθήνα-Γιάννινα: Δωδώνη, 1991, 118-138.
- Βιρβιδάκης, Σ., 1996, "Επιστημονιστικές και άλλες σύγχρονες χίμαιρες. Οι υποτροπές της μεταφυσικής νόσου και η γλωσσαναλυτική πανάκεια", *Δευκαλίων* 14/2-3 (Φεβρουάριος- Ιούνιος 1996), σελ. 237-50.
- Βιρβιδάκης, Σ., 2003, "Η μετεξέλιξη της περιγραφικής μεταφυσικής του P.F. Strawson", εισαγωγή στην ελληνική μετάφραση του έργου του Strawson, *Σκεπτικισμός και φυσιοκρατία*, Αθήνα: Εκδόσεις Εκκρεμές.
- Κωβαίος, Κ., 1988, *Φιλοσοφικές περιηγήσεις*, Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννινα.
- Κωβαίος, Κ., 1996, *Όλα κυοφορούνται μέσα στη γλώσσα*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Πατέλλη, Ι., 1991, *Νόημα και Πράξη*, Εξάντας, Αθήνα.
- Πατέλλη, Ι., 1994, «Αναγωγισμός και αξίες», *Αξιολογικά* 6, Μάιος 1994, Εξάντας, Αθήνα, σελ. 70-113.
- Ρουσόπουλος, Γ., 1998, *Η αναλυτική της παράστασης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Τσινόρεμα, Σ., 1994, «Επιστήμη και Ορθολογικότητα» στο *Αξιολογικά* 7, Νοέμβριος 1994, σελ.7-72.
- Τσινόρεμα, Σ., 1995, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από τη γλωσσική κανονιστικότητα», *Δευκαλίων* 13/ 2-3, Φεβρ.-Ιουν 1995, Δαίδαλος, Αθήνα.